

ŽIVLJENJE IN SVET

Štev. 20.

Ljubljana, dne 17. maja 1929

Leto III.

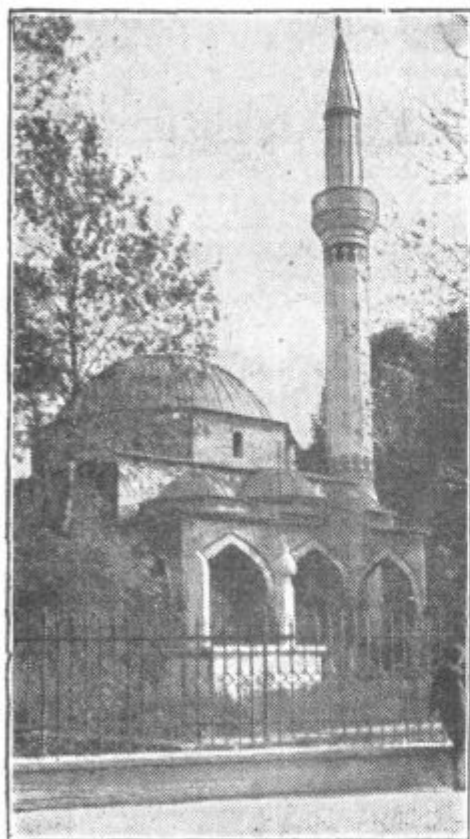
Milica Mironova:

Sarajevske posebnosti

Za naše muslimane je tempo modernega življenja vse prenagel in premrzličen, da bi mogli korakati z njim. Vse kar je muslimanskega nosi pečat nemi-

trebe. Obširna pokopališča so samo še groblje kamenitih spomenikov, ki jih obrašča trava, bršljan, grmovje in plevel. Svojci davno mrtvih pokojnikov so izumrli, se preselili proti vzhodu ali pa so tako osiromašeli, da nimajo niti prebite pare za vzdrževanje grobov in spomenikov. Kar še stoji kamenov, so nagnjeni, počeni, prelomljeni in čakajo samo še, da se zvale v travo, ki prekrije te zadnje priče muslimanske preteklosti.

Iz pokopališč postanejo po par desetletjih parki in samo tej muslimanski uredbi se ima Sarajevo zahvaliti za svoje obširne in hladne javne vrtove. Nič manj ne propadajo druge verske ustanove, džamije in tekije, le nekatere glavne se redno vzdržujejo. Tik zraven prejšnje deželne vlade stoji džamija, vsa potopljena v drevje, nagrobne spomenike pa že preraščajo koprive in izmed njih le sem pa tja še moli kame-



(«Foto-Amater», Sarajewo)

Džamija poleg županije

novnega umiranja, ki je počasneje le še v kotih in koticah, kamor se je odmaknil v svoji okočenosti muslimanski živelj in kamor moderni razvoj še ni posegel, ker za sedaj še ni imel po-



E. Justina; Podpis: grama (Sarajewo)

niti turban, naznanjajoč, da je do sem priromal in tu omagal hadžija iz davne dobe pred okupacijo. Malo dalje na nasprotni strani je nizka hišica z zamreženimi okni. V njej brli otožna lučka nad tabuti (krstami), temno prekritimi in skrivajočimi zemske ostanke svetih muslimanskih mož.

To propadanje se zrcali tudi na dejavnju in nehanju ljudi. Siromaštvo je osnovna črta muslimanskega življa. Zavaljo zaostalosti se mora mladina lotevati najnižjih poslov, ki ne morejo rediti človeka; skromen siromak pa le nekako životari. Tako so »sepetari« (priložnostni nosači) v pretežni večini muslimanski dečki od 12 do 16 let. Stojijo v gručah pred mestno tržnico od ranega jutra do poznega večera in čakajo na kako priložnost zaslužka. Poslužujejo se jih od časa do časa sarajevske gospodinje, ako nakupujejo hrano za več dni, redno pa gospodje, kajti v Sarajevu ni nikaka redkost, da gospodar kupuje za hišo meso, perutnino in zelenjavo. Ostanek iz turških časov, ko žena ni bila varna na ulici in je bilo zanjo tudi nespodobno hoditi po mestu.

Ako se ustavite pred temi sepetarji, vas v trenutku obkolijo in se prerivajo pred vami. Vsak hvali sebe in skuša onemogočiti tekmeca. Ako se odločite za koga izmed njih, vam takoj vsi kričijo, da ima Avdo padavico, da je gospe komisarjevi razbil steklenice in posmetal vse nakupljeno v blato. Ko se začnete dogovarjati z drugim, ga tovariši brž razkričijo za lopova in kradljivca, za tretjega pravijo, da je slabič, ki ne nese niti deset kil. Vse to je morda res, morda zlagano, zato se človek pač odloči za tistega, ki najmanj kriči. Domov gredoč vprašate malega sepetarja, kdo je in ali ima svojce in redno boste čuli, da je sirota brez očeta in matere, ter da sam skrbi za celo kopo manjših bratov in sestic. Človek rad primakne dinar k pogojani ceni, čeprav je najbrž vse zlagano. Toda siromaštvo teh zapuščenih dečakov, ki niso videli niti šole niti rokodelske delavnice, je v nebo vpihoče. Kadar niso zaposleni, se klatijo okoli, kvartopirci in kockarji so, kadijo na že menda od otroških let. Iz te poulične dece izide marsikak dolgooprstnik. Zgodilo se je že, da je mali sepetar izginil s svojim tovorom — »uhvatio je magluc«, pravijo tu. »E, gospodio, tvoj ručak je dobio noge, pa odmaglio«, vas tolažijo.

Ves zaslužek ti dečki zapravijo na razne lahkomiselne načine. Pred vsem zneso denar staremu brbljavemu hadžiji, ki prodaja kandirano sadje: slive, jabolka, jedrca in druge slične slaščice. Hadžija blebeta neprestano kakor škorec, pripoveduje vesele storjice in švrka po dečkih s svojimi lokavimi, drobnimi očesci. Poslednji dinar ti zasluti v žepu mladega razcapanca. Tik pred nosom mu razgrne novo prgišče sladkosti, kupec koleba, pada in s sigurnostjo pade. Stari lisjak pozna mlade lakomce, ki uživajo z istim veseljem njegove slaščice, kakor njegove šaljive domislice. Iz zlomljene žlice je starec napravil lopatico in njegovi odjemalci jo po vrsti oblizujejo. Za pol dinarja se dobi že cela gora sladkosti!

Druga sarajevska posebnost so prodajalci peska. V vročini in v mrazu pohajajo po ulicah in s krikom »kuma, kuma« opozarjajo na svoje blago. Beseda je turška, kakor je ta vrsta trgovine preostanek iz turških časov. »Kuma, kuma, pijeska beloga, kome tteba!« Vrečico peska si je obesil peskar na vrvice preko pleč, pa hajd! od ulice do ulice, od vrat do vrat. Vsi peskarji so nedorasla deca; pesti imajo majhne, ne stisnejo se dobro in pesek teh trgovcev je prav za prav zelo drag. Ti prodajalci so vsi muslimani ali muslimanski cigani. Najbolj znan je Muho ali Mušica-ciganin. Neverjetno razcapano in umazano je to ciganče, ima temnočrno polt in ogromne roke in noge. Posel mu gre od rok, ker je sila zabaven humorist. Groteskne obraze dela med kupčijo, učinkoviteje nego cirkuški umetnik. Isti Mušica je hotel povzdigniti svoj posel in povečati obrat. Kupil si je oslco in jo natovoril z bisagami, Ni pretekel niti mesec, pa je Mušica zopet priklapal peš, kakor prei in rinovedoval, da je živalico prodal, dasi jo je ljubil »kao rodjenu sestru«. Trgovina se ni izplačala, ker je oslica baje požrla ogromne tovore sena!

Nevaren tekmeč mladih peskarjev je stari musliman Salčin. Pošten in dober je, da raie navrže prgišče, kakor da bi slesnil. Kadar prisone starec po stopnicah in krotko nudi svoj nesek, kdo bi prezrl ta dobri starčevski pogled! Zanimiva nojava je vsekakor zakupnik zemljišč, kjer se koplie resek. Oriški Hercegovac, ogromna hajdučina. Vakuf (muslimanska cerkvena občina) mu je dal na rebri nad Sarajevom zemljišče v

zakup, kakor tudi drugim siromašnim muslimanom. Na teh rebreh nastajajo hišice iz »čerpiča« (nežgane opeke) kakor gobe po dežju. Ali »gazda« peskarjev je začel kopati pesek in zalagati z njim mesto. Napravil si je na bregu kočico iz blata, kamenja in lesenih okleškov, izoral si pod njo njivico in živi »kakor paša«. Že čez leto dni je dal hišico v najem, sam pa se je preselil nižje k cesti v novo hišo. Tudi ta ni nič večja od kurnika in je čudež, kako se ta orjak zbaše vanjo, kje je prostora za njegovih desetero otrok in za ženo. Žena mu od časa do časa pobegne, ker gazda ni ravno nežen soprog. Vedno se vrne in rodi novo dete,

je tudi židovski starinar. Hođi po hišah in njegov hripavi in nosljajoči krik se glasi z dvorišča: Stari stvari, stari stvarer! Rojen je v Sarajevu, živi tu od svojega rojstva, pa vendar govori srbski nepopolno, nepravilno in z napakami! Cunjarski posel je dobičkosen, marsikak židovski kapital je osnovan na trgovini s cunjami. Manj unosen je oni s starimi steklenicami; tega pa zopet vršijo muslimani.

Ako pridete na tržni dan v Baščaršijo, se vam šele nudi pestra slika male trgovine sarajevske. Kmet in meščan, musliman in jevrej, katolik in pravoslaven, cigan in Arnavt, vse po-



Muslimansko pokopališče

da se rod ne zatre. Često vidite skozi malo okence debelo »glavušino« ogromnega gazde z rdečimi lasmi. Sedi, postava, nadzoruje svoje posestvo in brenka na tamburico, ki je njegov lasten izdelek. »Živim kao gospodin« pravi sam, ako ga vprašate, kako mu gre.

V Sarajevu je poulična trgovina sploh zelo razvita, zato se je tudi kolportarža listov hitro udomačila. Kadar izidejo listi, je čuti po vseh ulicah krik in vik mladih raznašalcev. Prodajalci cvetja po kavarnah in gostilnah šo zopet muslimani in malo čudno se zdi tujcu, da se moški peča s poslom, ki je na zapadu skoro monopol deklic cvetličaric. Stalen tip sarajevskih ulic

mešano v šumčočo gomilo. Ribničar s suho robo se je utaboril poleg zastrtih muslimank, ki prodajajo stare in nove tkanine, vezene, nakit, obleko, posodo, obutev, skratka: vse, kar se da prodati. Malo stran prodajajo čibuke, razne velikosti in pisano poslikane. Tam dalje nudijo glavnike domačega izdelka; trpežno robo kupujejo po večini le kmetje. Gorje glavi, kjer orje tak glavnik! Po asfaltnem tlaku so položene vreče žita. Na njih sede kmetje in čakajo kupcev. Okoli in okoli so trgovine za zelenjavo, sir, maslo, slano smetano; vmes pa prodajajo jedi, skuhanе in spečene kar na mestu. Ob straneh so posedle kmetice in razložile nisana nasova blago za šalvare (hlače).

nogavice in sto drugih izdelkov domače pridnosti.

Ves čas vlada na čaršiji hrušč in trušč, krik in vik pisane množice, ki se poleže šele pozno popoldne, ko kupci in prodajalci izpraznijo trg in hite do

mov. Sejmišče zasedejo neštevilne jate golobov, ki jim sejem z ostanki žita, jedi in zelenjave vsak dan bogato pogrne mizo, da se izpolni beseda evangelija o pticah, ki ne sejejo in ne žanjejo...

John P. Herrick

Obračun

Miss Evelyne je priredila zopet eno izmed svojih čarobnih soarej, na katero je bil povabljen ves odlični in bogati London. Godba je svirala, pari so plesali... Zbrale so se ženske, ki so se objestno smejale in elegantni, duhoviti moški... Flirtalo se je in plesalo — čemerneži pa so metali karte.

V najtemnejšem kotičku salona sta sedela dva moška. Sedela sta na enem in istem mestu vso noč in nista ves čas spregovorila besede. Igrala sta... Naključje ju je seznanilo na tem večeru, zakaj po značaju sta si bila tuja in tudi zunanost je govorila, da sta si zelo oddaljena.

Prvi je bil angleški lord in pair, plemenite, visoke postave, eleganten in nedostopen mož. Napravljaj je vtis osebe, ki se zaveda duševne premoči nad svojim nasprotnikom. Drugi, ki mu je sedel nasproti, je bil selfmade-man, mož, ki se je sam postavil na noge, kakor pravijo v Ameriki. Poznali so ga za dolarskega milijonarja. Njegovo telo je odgovarjalo njegovemu duhu: bil je nekako len in zelo nezaupljiv. Čeprav ni črhnil besedice, se je zdelo, kakor da neprestano govore njegove oči: Jaz sem Jim Burke!

Tako sta moža sedela in metala karte vso noč. Motrila sta drug drugega s srepim, hladnim pogledom. Izbirala sta iz kart, ki sta jih držala nabrane v pahljačo, in metala na mizo: ena, dva, dve, ena, dve... Kvartala sta z zadržanim ogorčenjem; čeprav sta metala karte s trdo roko na mizo, je bilo videti, da tli nekaj med njima...

In karte so padale, padale neusmiljeno in trdo, naraščale v kupčke pod laktmi obeh igralcev. Zdaj je dobil ta, zdaj oni. In lica so postajala pri tem nekako trda, kamenita, s strogimi potezami, izražala so včasih naravnost nekakšno prettnjo... Bila je podoba, da čakata na konec igre, na velik dokončen poraz, ki mu ne more ubežati eden izmed obeh.

Pastor Randers, ki je bil tudi med gosti, se je najprej zgražal nad toaletami dam. Kritikoval je dekolteje, razvijal iz te misli nazor o izprijenosti današnje družbe, potem pa je mršil obrvi in jel opazovati kvartopirca. Vzdržal pa ni dolgo. Razjezil se je in rekel s povzdignjenim glasom moralista:

— Prosim vas, pogledjte samo, kaj počenjata! Drug preži na drugega. Oči se jima svetijo kakor oblaki ob treskanju. No, to bo še lep zaključek!

— Sodite li, da se bojita drug drugega? je vprašala dama iz družbe.

— Dovolj je, če jima pogledate pod čelo, je dejal Randers.

Tedajci je Jim Burke zložno vstal. Položil je karte na mizo, spravil dobljeni znesek in se leno ozrl po družbi. No, denar mu je bila deveta stvar. Na poti mu je bilo nekaj drugega — to, da so gostje opazili njegov šrepi pogled, ki je bil naperjen na njegovega soigralca.

Randersu, ki je nekaj zinil o strahu, ki se kreše med obema igralcema, je rekel:

— Kaj vi veste, kaj je strah! Vi ste mož besede in lece! Kar govorite, je povzeto iz pridige. Strah je to, kar sem doživel jaz. In tisti, ki je doživel to, kar sem doživel jaz, se ne boji ničesar do sodnega dne.

— Pripovedujte, pripovedujte nam vendar svoje doživljaje! so ga poprosili glasovi gostov. To, kar ste doživeli, veli, je gotovo zanimivejše od kvart, ki ste jih metali vso noč.

— Gospoda, je dejal ogovorjenec. takšni doživljaji se ne pripovedujejo!

— A če vas poprosi gostiteljica, mister Burke? se je vmešala miss Evelyne.

— Well, miss Evelyne, če baš hočete, tako rekoč zahtevate od mene — bodi! Sicer ne znam lepo pripovedovati, a vam tudi ni do tega; slišati hočete respico — in slišali jo boste!

Burke je začel:

— Bilo je tako nekako... Po vsej Ameriki je šel klic: Zlato, zlato! In ljudi je popadla groznica... Zlatol! Zlato v Alaski! Tisočglave množice so se začele valiti proti deželi. Vse je tiščalo za zlatom, drvelo za srečo... In na tisoče jih je ostalo tam. Pustili so svoja življenja v deželi, kjer so si obetali srečo. O, veriga nesrečnikov je bila tako dolga, da se ne da izmeriti, tudi ne popisati... Stradali, zmrzovali so, bojevali so se z Indijanci, klali so se za vsako ped zemlje...

V to armado sem se bil uvrstil tudi jaz — a ne kot iskalec zlata, marveč kot mož, ki živi in se preživi s srečo ali nesrečo drugih. Bil sem še mlad, pa se mi ni ljubilo pehati se za zlatom. Mislil sem: kaj bi se pehal, če lahko koplješ zlato iz — žepov! Nisem hotel tvegati, da bi leta in leta iskal zlata. kupil košček zemlje in naposled pustil vse tam, kjer je ter se praznih rok vrnil med ljudi, bolan, izčrpan, utrujen, napol mrtev. Računal sem takole: Kjer je toliko ljudi, bo pač tudi nekaj za služka. In nisem se vštél. Ah, bili so lepi časi, kupoval in prodajal sem vse, kar je šlo v trgovini in krčmi... Ni trajalo dolgo, pa sem obogatel.

V Vunatoku sem sezidal skladišča in prodajalno. In na visoki ravnici tega kraja sem postavil majhno trdnjavo. Kmalu so izpregovorile puške. Lovili smo živali... streljali pa smo tudi Indijance...

No, Indijanci so se nam osvetili. Najprej so nas skušali izriniti iz lovišč. Ko so videli, da ne gre, so nam sporočili preko tolmačev, da je kraj, kjer smo se zasedrali, svet kraj za njihovo plemo. Temu smo se smejali. Moji tovariši so šli celo tako daleč, da so začeli Indijancem baš zaradi tega kljubovati in še bolj pritiskati v deželo. Padel je prvi strel. Indijanci so bežali, nam pa je bil njihov beg v še večjo zabavo.

Naslednjo noč nas je zbudilo iz spanja mogočno grmenje. Kaj je? smo se vpraševali. Ali se bliža vihar? Ne, ni mogoče... Na nebu so sijale zvezde. A grom se je ponavljal, postajal je vedno močnejši, prihajal je čedalje bliže... Zdelo se je, kakor da se vali proti nam ogromna skala, ki se je utrgala nekje nad nami, skala, ki lovmasti z orjaškimi koraki pokončevalca v dolino in drobi pod seboj debla kot slamnate bilke,

Večina naselbinskih hiš je bila uničena. Zvečer nas je bilo tri sto, ob zori se nas je prebudilo — osemdeset...

Štirinajstorica kolonistov se je bila tako prestrašila, da so skušali pobegniti. Med tistimi, ki niso bili izgubili poguma, sem bil tudi jaz. Ostal sem z ženo in otrokom, v naši družbi je bil tudi neki Anglež.

Anglež je bil potomec stare, plemenitaške rodbine. Pripovedoval je, da je njegov oče lord.

Allright! Zbogom strahopetci! smo dejali odhajajočim. In so šli ter izginili v gozdu.

Ne bom prikrival resnice: postalo nam je tesno pri duši. Moja žena je naravnost trepetala od bojazni. Bala pa se ni toliko zase, kakor za najinega otroka. Anglež je bil bled kakor smrt. Jaz sem se držal hrabro. Vedel sem, da moram dajati dober zgled drugim.

Preživel sem že marsikakšen strah v življenju in sem se tolažil, da bom premagal tudi tega. S puško v roki sem dočakal mrak.

Vsenaokoli tišina.

Odleglo nam je.

Moj sin, hraber dečko, je odprl vrata in pomolil glavo v noč. Zunaj se je razlegalo divje vpitje Indijancev, ki mi je šumelo v ušesih še izza prejšnjega dne. In v daljavi se je oglasil peklenški, satanski smeh.

Srce se mi je krčilo.

Noč je bila gosta, moj sin je bil izven hiše. Ah, kdo si more predstavljati v takem položaju ubovega očeta in trepetajočo mater?... Prosila sva Boga, da bi se vse dobro izteklo. Da ne bi šel sin predaleč, da ne bi se mu kaj zgodilo...

Potem so začele pokati puške. Popadli smo orožje in naslonili puškine cevi na okno.

Oglasile so se stopinje. Koraki so prihajali vse bliže... In zdaj je nekdo potrkal na duri...

Zdelo se nam je, da pleza nekdo čez ograjo, a videli nismo nikogar, šele potem se je zasvetil nekakšen obraz. Streslo nas je do mozga. Vsi smo mislili, a nihče ni rekel: Indijanec!

Tedajci je Anglež sprožil petelina. Strel je zažvižgal rezko, nekaj težkega je padlo na tla. Vsi smo bili veseli, da je bil sovrag pogoden in da je nastal mir.

Do jutra je bilo vse tiho. Ko smo vstali, smo šli gledat okoli hiše, koga je ponoči pogodil strel.

Onkraj ograje je ležal naš sin... Krogla mu je preluknjala čelo...

Moje oko se je srečalo z Angležem. Brez besede je snel z zidu svojo puško in se odstranil.

Pograbil sem orožje in streljal za njim, a moja žena je prišla za cev ter jo namerila v zrak. Anglež je ušel smrti.

Vidite, pastor Randers, v tistem trenutku sem prvič v življenju okusil strah, strah pred samim seboj, pred ubijalcem, ki se ni sramoval pokončati toliko in toliko Indijancev, da so potem navalili na kolonijo, jo decimirali in razpršili. Videl sem vso svojo krivdo. Razumel sem divje vpitje Indijancev ponoči, vpitje, ki je proslavljalo zmago nad nami... In zavedal sem se še tega, da je moj sin mrtev.

Moje življenje je izgubilo vsako ceno. Žena je umrla od žalosti, jaz sem se odpravil naprej po svetu. Kaj mi je ostalo od vsega? Imel sem mnogo denarja, a do njega mi ni bilo. Moje življenje je bilo uničeno.

Vrnil sem se v dolino, med ljudi, iskal sem ubijalca svojega edinca. Mislil sem si: če sem izgubil vse — ali naj pustim živeti njega, ki mi je ukradel vso srečo? In začel sem potovati

iz kraja v kraj, vozil sem se iz države v državo, prehodil sem ves svet. Povsod sem našel denarja in zlata v izobilici. Pustolovil sem — vselej se je srečno izteklo. Prijel sem za karté — moje imetje se je množilo samo od sebe. No, preganjala me je zato misel osvete. Sledil sem ga in našel sem ga — nocoj, v tej hiši.

Gostje so se spogledali.

— In zdaj, lord Burry, lahko končava kruto igro! Pripravljen sem na vse! Imate orožje pri rokah? je zaključil Jim Burke.

— Well, je dejal kratko lord, ki so mu veljale Burkejeve besede. Lahko se greva — na pištole.

Jim Burke je segel po samokresu. Roka se mu je tresla, zobje so škrtali, na obrazu so se pojavile čudne poteze.

Lord Burry je stal pred njim mirno in čakal.

Nenadoma pa je Burke obrnil pogled v tla. Sprožil je svojo roko in jo ponudil angleškemu lordu.

Dve desnici sta se krepko stisnili. Jim Burke je pogledal naokrog, se rahlo priklonil in odšel.

Njegova igra je bila končana. Končana za vedno.

ELEKTRIFIKACIJA

JUZNOFRANCOSKIH ŽELEZNIC

Novi odsek za elektrifikacijo znaša 1100 km. Dela se dovrše v 5 letih. Z dosedanjimi 850 km se bo elektrifikacija na jugu raztezala na 1950 km, torej blizu na polovico svojega omrežja. Stroški bodo okoli 500 milijonov frankov, všteti električne lokomotorje, katerih bo 60 odst. dobavila francoska industrija, 40 odst. pa nemška. Nadaljnji odsek 400 km bo po današnjih računih stal 180 milijonov, s katerimi bodo plačani tudi elektromotorji.

ČRVI V SADJU

Ko drevje cvete, ležejo neke žuželke jajčeca: odtod črvički, ki prevrtajo mlade plovce in se nastanijo v njih. Kako jih pregnati? Vzemí razpršilo in poskropi z njim drevje z vodo, ki si ji primešal močnega kisa, in sicer na 1 liter vode 1 žlico hudega jesiha. Obrizgava naj se dvakrat, ob pričetku razcvetanja ter ob odcvetanju, ko cvetni listi že odpadajo.

VISJE MEŠČANSKE SOLE

NA FRANCOSKEM

se izza vojne znatno razvijajo. L. 1919. so šteje 69.000 dijakov, l. 1921. že 76.000, a lani nad 82.000. Zategadelj nedostaja učiteljev in za najnujnejše bi bilo treba ustanoviti vsaj 128 novih službenih mest.

ČLOVEK MRE OD ACIDOZE

Dr. Römer je predložil ameriškemu kongresu za zdravstveno-fizična raziskavanja, spis, kjer izjavlja po mnogoletnih opazovanjih, da nadloge, skrbi, jeza, zavržene želje čimdalje tem večkrat povzročajo smrt izvestnim osebam, ker ta čuvstva kopičijo v človeškem organizmu kisline ter ga ugonablajo.

KAKO POTUJEJO PODGANE

Znano je, da se včasih podgane trumoma selijo. Tako so v XVII. stoletju na priliko sive podgane preplavile Evropo v neznanstvih množinah in do zadnjega zatrla šarene štakorje, ki so nam bili dotlej šiba vžja. Ob nedavnem deževju na Angleškem so podgane v dolini Lea sklenile ostaviti domačijo. Strnile so se v strahotno četo, ki se je usula na pot proti Edmontonu pod vodstvom starega, mršavega in slepega glodalca, ki so ga drugi po vsem videzu silno spoštovali. Lahko si misliš, da je vse bežalo pred njimi: prepotniki, vožvi, kolesarji in celo psi podganarji. Šele težkega avtomobila so se preplašili četveronogi romarji in jo ucvrli s tako naglico proč, da so stopali drug na drugega. Zakadili so se v bližnji gozd in se razpršili. Poslej jih niso več opazili v kopah in tropah.

Dh desetletnici krvavih bojov za Koroško

Skoraj eno celo stoletje se je vršil tihi boj t. j. s tiskom in živo besedo za naše zatirane brate na Koroškem. Z ustanovitvijo Jugoslavije smo z gotovostjo računali, da se meje naše nove države raztegnejo tudi čez Korotan tako visoko, kakor biva naš rod. Toda Nemeč se je preveč navadil na koristnega sužnja ter se uprl njegovi izročitvi z orožjem.

Kakor v filmu se vrstijo v slovenskem delu Koroške prirodne krasote. Pestrost prirode odseva tudi iz duš naroda. Naši koroški bratje so po naravi izredno miroljubni in dobrodušni.

Ta sanjavo mirni kotiček naše domovine se je pred 10 leti izpremenil v bruhajoč ognjenik. Že po Božiču je snežne poljane vzdolž Zile in Drave, pobočja Golice, Obirja in Pece polila kri naših borcev. Tolažili smo se, da s snegom izginejo tudi krvavi madeži, da nam zelena pomlad prinese odrešenje in pozabljenje preostalega gorja. Prišel je maj, ki pride malokje do tako popolnega razmaha kakor v naši izgubljeni Koroški, a že prve dni so brizgali čez deviško odeto pokrajino novi curki krvi. V obrambo naše zgodovinske svetinje in zaslužjenih rojakov so izkpraveli najidealnejši, najplemenitejši sinovi našega naroda. Namesto razigranega radovanja in izpolnjenih nad je prinesel maj plakanje in žalovanje po vsej domovini.

Diplomatsko prerekanje za Koroško

Prvo razburjenje nad dobljeno svobodo je prineslo vodilnim možem v Sloveniji toliko vsestranskih skrbi, da so skoraj pozabili na Koroško, ki jo sicer s ponosom nazivamo »zibel Slovenstva«. Sicer je prva Narodna vlada za Slovenijo že 1. novembra 1918 imenovala komisarja za Koroško »z dalekosežnimi pooblastili«, a koroška provizorna deželna vlada je imela za seboj oboroženo moč in polne vojaške zaloge pokojne avstrijske armade. Izvrševalni odbor (Vollzugsausschuss) koroške deželne vlade je izdal že dne 6. novembra ukaz vsem državnim in občinskim uradom, naj izjavijo slovenskim komisarjem, da hočejo voditi upravo dalje po navodilih nemškega izvrševalnega odbora do končne odlo-

čitve mirovne konference. Nemški »Vollzugsausschuss« se je dobro založil z denarijem (saj smo zvedeli iz sodne razprave deželnega glavarja Schumyja, kje in kako se je dobival denar za take namene), lahko je torej najel in dobil plačal vojaštvo in orožnike. Ta dobro plačana soldateska je s pretnjami in nasilstvi naše ljudi tako zbegala, da so vse mirno prenašali.

Prvi narodni sveti in naša zasedba

Kljub nemškemu terorju se je našlo nekaj slovenskih občin, ki se niso brigale za »Vollzugsausschuss«, za njegove ukaze in za njegovo oboroženo moč. V Mežiški dolini je agilni narodni delavec Andrej Oset (takrat lastnik Tolstovrške slatine, trgovec in gostilničar, danes najemnik Mariborskega dvora) prvi organiziral 8 občin (Tolsti vrh, Guštanj, Prevalje, Kotlje, Meža, Črna, Št. Danijel in Libelice), da so se uprle Celovcu ter si ustanovile Narodni svet. Za predsednika so si soglasno izvolile g. Oseta. Bil pa je tudi skrajni čas, ker so se v industrijsko dolino natepli propadli elementi od vseh vetrov ter plenili in požigali. Novi Narodni svet se je obrnil na Narodni svet v Celje za vojaško pomoč. naka je privedel prvo jugoslovensko posadko na Koroško slavnj junak nadporočnik Franjo Malgaj.

Par tednov pozneje se je zganil Rož, kjer so ustanovili Narodni svet v Sv. Jakobu za desni breg Drave, kmalu nato v Podravljah za levi breg, končno še v Podkloštru (župnik g. dr. Cukala) ob vhodu v Zilsko dolino. Vsi novi Narodni sveti so poslali Narodni vladi v Ljubljano ostre proteste proti nasilju »Vollzugsausschussa«.

Dne 24. novembra so jugoslovenske čete zasedle Borovlje, Svetno vas, Rožek in Podklošter. Poveljnik teh čet je bil major Lavrič.

V začetku decembra so naše čete zasedle Labodsko dolino.

Vpadi nemških tolpe. Nemci zajeli našo posadko v Grabštajnu

Sredi decembra so začele močne nemške tolpe pod vodstvom vojaštva vpadati preko Drave. Prvi napad so iz-

vršiti na Mar. Zilo, kjer je župnikoval naš pisatelj Fr. Ks. Meško, ki se je sredi noči jedva rešil z begom. Seveda so nemške tolpe uničile in odnesle vse njegovo imetje. Na pomoč so bile alarmirane Narodne straže iz Blač, Malošč in Loč, a prišlo je le kakih 20 mož in mladeničev, ki so vse Nemci zajeli, razorožili in odgnali.

V noči na 15. december sta zasedli dve naši, ozir. srbski četni Grabštajn, a že prihodnjo noč je »Volkswehr« z velikansko premočjo obkolila vas ter zajela vso našo posadko (7 častnikov in 280 vojakov). Pri tem je bilo naših ubitih in ranjenih 45. Vse to se je zgodilo pred očmi antantne misije, ki je bivala v bližnjem Celovcu, dasi je antanta že 14. novembra razglasila, da je prevzela vse slovensko ozemlje pod svojo zaščito.

Tudi iz Labudske doline so se morale naše posadke umakniti pred ogromno premočjo, a v Dravogradu so sijajno odbile nemške naskoke ter obdržale postojanko. V teh bojih smo imeli tri mrtve.

Splošna mobilizacija na Koroškem. Nemci pripravljajo napad na celi črti

Med božičnimi prazniki so Nemci razglasili splošno mobilizacijo. Vsi policaji v Celovcu in Beljaku so morali k vojakom, a za varnost v obeh mestih so morali skrbeti meščani in uradniki. »Freie Stimmen« so prinesle fulminanten poziv skupnemu napadu na »jugoslovenske vsiljivce«. »Villacher Zeitung« pa je prinesla poziv celo v nekaki slovensčini, kar je pač nepobitno zgodovinsko dejstvo, da so bili in so še koroški Nemci brez Slovencev slabiči. Poziv se je glasil: »Korošci! Pridite branit in varovat naše domovino! Če nemce ali slovence vsak ima rad našo lepo Koroško. Držimo zdajokup v veliki nevarnosti in gremo pomagat našim zvestim vojakom. Raztrgati hočejo tujci našo deželo in nas spraviti pod srbsko kromo. Kako bi nam šlo, že vidijo slovinci v krajih, kamor so prišli ti »brati serbi«, štajerci in krajci. Ravbajo, kradejo in pobijajo, zapirajo jih, če se pritožujejo. Pridite hitro in pomagajte, dokler je še čas pognati te Bande iz dežele toto kam slišijo. Pravica je pri nas. Požinjajte otroke.«

Naša legija prostovoljcev za Koroško

Tudi v Ljubljani so vedeli, da se pripravljala koroško nemštvo k obupnim činom kljub temu, da je bilo dogovorjeno premirje. Pod geslom »Koroška v nevarnosti« se je vršil velik ljudski shod v ljubljanskem »Unionu«. Obenem so prinašali časopisi pozive za prijavo k prostovoljni legiji v pomoč Koroški. Trumoma so se prijavljali prostovoljci iz vseh slojev, največji kontingent je dala naša idealna srednješolska mladina, tako da so ostali nekateri višji razredi skoraj prazni. Zgled domovinske ljubezni in požrtvovalnosti so dali tudi naši Notranjci in Primorci, dočim so bili naši, sicer korenjaški Gorenjci, v legiji prav redko sejani. Poveljstvo nad legijo je prevzel podpolkovnik Vidmar. Dne 5. januarja se je odpeljal iz Ljubljane prvi oddelek proti Jesenicam ter takoj stopil v akcijo, ker so Nemci že drugi dan naskakovali železniški predor Področčici.

Splošni nemški napadi na vse naše postojanke. Boj za Področčico in Borovlje

Dne 4. januarja so začeli Nemci skrbno pripravljene napade na vse naše postojanke. Ponoči so obkolili in po ljutem boju zavzeli Podklošter. Zajeli so oba častnika, nadporočnika Prezlja in Tauberja, vojnega kurata Potočnika in vse moštvo ter jih odgnali v ujetništvo v Spital. Ista usoda je zadela našo slabo posadko v Rožeku, nakar so združene nemške čete naskočile Področčico, da bi zavzele predor ter se razlile ropat po naši Gorenjski. Toda pri Področčici je čakala Nemce huda preizkušnja, ki jih je veljala na stotine mrtvih. Naši vojski je poveljeval stotnik Martinčič, topništvo pa je vodil nadporočnik Gregorič. Oba častnika sta delala naravnost čudeže. Cele 4 dni je trikrat večja nemška vojska s topovi in strojnimi naskakovala naše pozicije, toda predora ni mogla zavzeti. Celih 60 ur so naši bojevniki zdržali brez spanja sredi snega. Seveda so bile tudi na naši strani občutne žrtve. Vseh mrtvih smo imeli 10, ranjenih pa 50. Med drugimi so padli, oziroma podleгли hudim ranam: nadporočnik Vilman (abs. gimn. abiturient z Jesenic), mornariški akademik Boris Kostanjevec iz Ljubljane, I. Štrukelj, sin šol. upravitelja na Viču.

Dne 8. januarja so navallle nemške nacionalne čete z velikansko premočjo na Borovlje med streljanjem dveh topov s Humberškega gradu. Naša posadka je štela samo 60 mož, dočim je bilo Nemcev do 1000. Naš poveljnik je bil major Lavrič. Po srditih bojih je postojanka padla. Skoraj polovica naše posadke je bila pobita ali težko ranjena, težko ranjena in ujeta sta bila tudi major Lavrič in njegov adjutant poročnik Sirnik. Boroveljski nemčurji so iz svojih skrivališč streljali na naše vojake. Strašno so divale sovražne tolpe po zavzetju nad ondotnimi Slovenci. Razdejali so župnišče in vse slovenske hiše ter uničili ali odnesli prav vse premoženje znanemu puškarju Borovniku, trgovcu Renku, urarju Lečniku, župniku Trunku i. dr. Vse znane Slovence so aretirali, trpinčili in odgnali v zapore. Po teh uspehih so se nemške tolpe pripravljale za roparski pohod čez mejo na Kranjsko. Že so prišli vrh Ljubelja, kjer jih je ustavil takratni tržiški župan notar Mat. Marinček, ki je bil naglo zbral prostovoljno četo Sokolov in tržiških meščanov. Nemci so se umaknili nazaj na Mali Ljubelj, kjer so se utrdili.

Pogajanja za premirje in za začasno mejo v Gradcu

Dne 16. januarja so se pričela pri deželni vladi v Gradcu, pod predsedstvom dež. glavarja dr. Kaana pogajanja za

premirje in za določitev začasne meje na Koroškem. Kot zastopnika ameriške misije sta bila navzoča podpolkovnik Miles in poročnik King. Našo narodno vlado so zastopali dr. Žerjav, komisar Smodej in major Andrejka. Pogajanja so trajala cel teden, t. j. do 22. januarja. Nemci so bili po svojih znagah nad slabotnimi postojankami oholi in nepopustljivi, seveda pa so se tudi na naši strani zanašali na antantne obljube. Nemci so bili pripravljeni prepustiti ozemlje do Drave in bi bile morale naše čete izprazniti Velikovec. Major Andrejka je v imenu Narod. vlade zahteval za mejo takratno bojno črto, ki je ravno pri Velikovcu segala preko Drave ter izjavil, da je nemška zahteva, naj bi se umaknili čez Dravo nazaj, za nas žaljiva. Dr. Kaan je namreč predlagal, naj bi karavanski predor, ki ga niso mogli Nemci zavzeti, zasedle antantne čete, Velikovec, ki ga je tako žilavo držal Malgaj, pa naj bi zasedli nemški orožniki. Končno sta se obe stranki zedinili za predlog ameriškega podpolkovnika Milesa, da bosta ameriška častnika prepotovala sporno ozemlje ter na podlagi svojih osebnih poizvedovanj začrtala upravno mejo brez prejudica za končno ureditev. In res je nato ameriška misija potovala deset dni po spornem ozemlju — v spremstvu nemških agentov in orožnikov.

(Konec prihodnjč)

Ribe niso gluhe

Ali ribe slišijo ali ne, to vprašanje je že zelo staro, pa še vedno sporno in nedognano. Končni odgovor nanj bo zelo dragocen zlasti za fiziologijo, zakaj utegne se izkazati, da ni treba, da bi bil sluh vezan na neko obliko organov, ki ga dojemajo in ki so pri skoro vseh živih bitjih enaki.

Ribam manjka notranjega ušesa, to je tistega dela organa sluha, ki ga imenujemo polž in ki velja pri človeku, kakor tudi pri vseh drugih višje razvitih vretenčarjih za pravi organ sluha. Potemtakem bi bilo pričakovati, da morajo biti ribe gluhe. V resnici trdijo mnogi opazovalci, da ribe na še tako močnc glasove prav nič ne reagirajo. Seve, ne sme se pozabiti, da nimajo zvoki sami po sebi za ribe no-

benega biologičnega pomena in riba se zanje ne zmeni, čeprav jih nemara zaznava. Zvoke je treba vzporediti s takimi dejanji, ki imajo za ribe neki pomen; šele potem je mogoče pravilno opazovati in soditi.

To je dokazal nemški prof. dr. Frisch, ko je letos na seji Bavarske akademije znanosti predaval o sluhu pri ribah. Profesor Frisch je vzgojil slepega soma in vselej, preden mu je natrosil hrane, je nalahko požvižgal. Riba je kaj kmalu doumela zavisnost in je na žvižg priplavala iz skrivališča po hrano. Stetter, učenec profesorja Frischa, ki je nadaljeval s temi poskusi, je dosegel presenetljive uspehe. Uspelo mu je navaditi ribe, da so prihitelo na glasove različnih piščali, godalnih instrumentov

in glasbenih vilic. Pretzkusil je šestero vrst rib in med njimi so se klene izkazali za najbolj podučljive. Na njih je lahko preizkusil tudi ostrost sluha. Nekatere klene je uspelo navaditi na tako tihe žvižge, da jih je še človek tik ribnika komaj ujel, med tem, ko jih z glavo pod vodo, vobče ni mogel slišati.

Stetter je dalje dokazal, da umejo ribe razlikovati različno visoke zvoke. Dresiral jih je tako, da je pri zvoku neke določene višine vrgel ribam dobre hrane, pri nekoliko višjem ali nižjem tonu pa neko zmes zelo neprijetnega okusa. Kmalu je lahko opazoval, kako so se jele na pravi glas takoj zbirati v njegovi bližini, dočim jih ob nasprotnem tonu vobče ni bilo na spregled, ali pa so urno zbežale. Pri tem se je

izkazalo, da so ribe še lahko razločevale tone, ki so bili vsaj za eno oktavo narazen. Najbolj inteligentne med njimi so lahko razlikovale tudi še nekatere vmesne tone. Nekega klena je pripravi celo tako daleč, da je pravilno reagiral na pet različnih tonov, med katerimi so bili trije vabilni, dva pa svarilna. Ton, ki je pomenil hrano, je riba slišala tudi iz sozvočja več tonov. Tako zmožnost pač smemo označiti za pravo »slišanje«.

Samo nekaj bo treba še dognati: Ali ribe res dojemajo zvoke z notranjim ušesom, ki mu manjka polž, ali pa jih morda zaznavajo samo z jako razvitim tipom, čigar živčevje je razpredeno po zunanji koži trupa? Poskusi, ki se sedaj vrše, bodo nemara rešili tudi to vprašanje.

Devica Ivana Orleanska

Pet sto let je minilo, kar se je zgodil eden najčudovitejših dogodkov v zgodovini. Osemnajstletno kmečko dekle, ki ni znalo ne čitati in ne pisati, je vodilo celo vojsko na pomoč mestu Orleansu, ki so ga obsedali Angleži. Ta armada je zadala oblegovalcem nekaj kratkih, a odločnih sunkov ter jih ni samo pregnala od te trdnjave, ki je ključ v južno Francijo, marveč jih je

v nekaj tednih potisnila vse do Loire. Hkrati je pripeljala v kronsko mesto Rouen legitimnega prestolonaslednika, da napravi konec težkim homatijam, ki so razjedale Francijo pri korehinah. Nastop pogumne Jeanne d' Arc je popolnoma izpremenil tok dogodkov: Francija, dotlej razbita, z ene strani plen Angležev, z druge igračka Burgundcev, dežela, ki je izgubila zaupanje vase, država brez kralja in vodstva, izročena plenjenju in puščšenju domače vojske in tuje soldateske, se je nenadoma postavila pokonci — pod vplivom tega preprostega, neznanega dekleta, ki je trdilo, da ga je poslal Bog, da bi rešilo Francijo.

Najtežji in najčudežnejši je vsekakor začetek. Pomislimo: vojaški guverner dotične provincije je moral verjeti, da bo to, nad čemer so obupali že najbolj hrabri možje te dežele, uspelo dekletu, ki je doslej paslo samo ovce svojega očeta! In ko je naposled tudi njega osvojil čar njene preproste in tako samozavestne osebnosti — a gorje domovine je bilo čedalje večje! — je moralo dekle pridobiti za svoje načrte še dauphina (prestolonaslednika), lenega, nezaupljivega mladeniča ter njegovo sumljivo dvorno okolico. Tu je bilo treba »vnanjih znamenj«, božjega poslanstva. Ivanka je morala prepoznati prestolonaslednika, ki ga ni nikdar videla, med vsemi dvorjani; bil je preoblečen,



Spomenik Avgusta Maillarda Ivani iz Arca

da bi ga komaj spoznal človek z dvora. Še več: morala mu je izmoliti molitev, ki je bila znana — kot je dejal on sam — samo njemu in Bogu. Uspela je. Naposled je dobila nekaj tisoč ljudi, ki so bili dotlej bolj tolovaji nego vojščaki; iz teh starih, bolehalih volkov je naredilo to dekle sveto vojsko, ki je postala tako goreča kot nekoč prve križarske čete.

Bilo je v XV. stoletju, v času, ko so se na Češkem bojevali husiti: tudi tu sta se mistično spajali narodnost in verstvo, meč in simbolična zastava, politika in veroizpoved. Tudi vojaki Device Orleanske so bili »božji bojevniki«, ki o njih poje znana husitska himna. Tudi oni niso imeli osvojevalnih ciljev, mar-



Spominska plošča Jeanni d' Arc v Parizu, na mestu, kjer je bila v spopadu z Angleži ranjena

več samo duhovne, čeprav v Franciji ni šlo toliko za vero, kolikor za zemljo, za svobodo. Ivanka je zmerom naglašala, da ne zahteva od Angležev nič drugega, kakor da se umaknejo iz Francije in ji vrnejo njeno zemljo in njenega kralja. Ni prej prišla za meč, dokler se ni pokazalo, da so vsa poganjanja zaman, in ko je dosegla cilj, je na mah ustavila nadaljnje krvolitje. Njeno usmiljenje in sočutje s premaganimi in trpečimi je čisto krščansko; baš spojitev teh človeških in čisto ženskih lastnosti, dobrote, čuvstvenosti, nežnosti, čistosti z zmožnostjo umevanja in izvedbe tako ogromnega, prevratnega načrta — pri čemer je pokazala docela

izredno politično, strategično in taktično nadarjenost — je tisto, kar najbolj občudujemo, tisto edinstveno v zgodovini, tisto čudežno, kar utemeljuje njeno kanonizacijo najprej pri francoskem narodu, potem pa pri katoliški cerkvi sami.

V tej devici ni bilo sovraštva do tujih narodov in ne častihlepa. Zbog tega začenja njena zvezda bledeti, ko je prisilila Angleže k odstopu in kronala kralja Karla VII.; zašla je v spore s svojo malenkostno, kovarsko okolico. Ni se mogla zadovoljiti s plemstvom, ki ji ga je podelil nezanesljivi kralj, ljubosumen na njen protektorat. Zadel jo je konec, ki je edini dostojen tragike tega edinstvenega življenja: smrt iz rok angleških sovražnikov, katerim je bila izročena, ko so jo vsi zapustili. In tako so to čudovito dekle objeli plameni grmade v Rouenu dne 30. maja leta Gospodovega 1431. Od poti, ki jo je nastopila v skromnem spremstvu iz Vancouleurs, preko slavne orleanske zmage 8. maja 1429 in mističnega kronanja v Rouenu dne 17. julija 1429, preko rane, ki jo je dobila pred Parizom v septembru istega leta in ujetništva v Compiègne dne 24. maja 1430 tja do morišča, kjer je pod obtožbo krivoverstva izgubila življenje, je minilo komaj dve leti — dve leti pasionske poti. In v teh dveh letih se je zgodilo več ko v dveh stoletjih. Vprašajmo se: Ali bi bila danes Francija, če ne bi bilo teh dveh let — oziroma vsaj to: ali bi bila taka kot je danes?!

Ivanka iz Arca je najčistejši cvet francoskega nacionalizma. Narodna svetnica, kakor je — vsaj v tej meri narodne in v tej meri svete — ne more pokazati najbrž noben drugi narod. Pol tisočletja je minilo, in hvaležna, velika in močna Francija slavi svojo buditeljico z romanjem po vseh njenih stopinjah, romanjem, v katerem se katoliška pobožnost meša z nacionalistično pobožnostjo — in vse to ima tipično francosko intimnost. Jeanne d' Arc si ne lasti nobena stranka, nobena smer — med Francozi ima same častilce, četudi niso vsi pravoverni. Poizkusi, da bi se ta devica izrabila za enostransko propagando, so se izjalovili; docela duhovna lepota in ideja Device je zasijala jasno nad vse spore in dvome, ko se je poklonil s spisom v dveh zvezkih sam mojster francoske skepse, svobodomi-selni pisatelj Anatol France.

Toda čaščenje Ivanke iz Arca se ne omejuje več na samo Francijo. Osvoji-la si je Anglijo — v tistem edinem smi-slu, ki mu tudi svetnica ne bi mogla ugovarjati. Od Rudyarda Kiplinga, pes-nika britskega imperializma, do Ber-narda Shawa, velikega kritika angleš-kih predsodkov in naprav, obžalujejo vsi Angleži rouenski justični umor. Po-litični misleci, kakor nedavno T. L. Gervin, hvaležno priznavajo, da tak zmagovalec, kot je bila orleanska devi-ca, ni zasejal mržnje med narodom francoskim in angleškim; dasi sta jo spoznala in razumela šele po stoletjih, je postala medsebejna vez, ki vzbuja obojestransko spoštovanje in potrebo zblíževanja. Angleži in Francozi so s smrtjo te nedolžne junakinje združeni trdneje nego s kakršnokoli pogodbo, s smrtjo, ki se z zornega ogla večnosti kaže kot žrtev, ki je bila v danih raz-merah neizogibna.

Pod belo zastavo Device in v duhu njenega gesla: Ne stori drugim ničesar,

kar nočeš, da bi storili tebi! — se lahko snidejo vsi narodi. Njeno poslanstvo se glasi zelo moderno: ne trpimo krivice, a je tudi sami ne počenjajmo! Vsak narod ima pravico do življenja in do svo-je zemlje, moč ni nikak pravni titul, zmaga sme samo odstraniti krivico, ne sme pa storiti nove krivice. Svetovni mir v XX. stoletju ne bi zahteval nič drugega, kakor da vsi narodi sprejmejo in izvrše načela te device, ki jih je proglasila in zapečatila s svojo smrtjo tam na koncu srednjega veka. Oba na-roda, ki sta se za njenega časa divje vojskovala med seboj in med katerima je Ivanka iz Arca dosegla pravično od-ločitev, sta danes pomirjena in zvezana z vzajemnim prijateljstvom in skupno službo njenemu evangeliju, — kakor bi lahko rekli z modernimi besedami — *narodne samoodločbe*. Vsi, ki so tega duha, bodo slavili to divno kmečko de-kle, ki je pred pet sto leti rešilo Fran-cijo.

Po R. Procházki Ibis

Iznašli so najtršo kovino

Raziskavanja, ki so v zvezi z novo kovino, katero so izdelali v slovečih Kruppovih tovarnah, dajejo slutiti, da stojimo pred revolucijskim preobratom v fabrikaciji. Ta nova kovina bo omogočila, da se bo še bolj pospešilo vrtenje strojev, ki so zaposleni pri izdelovanju različnih avtomobilskih delov; takisto bodo lahko hitrejši rezalni, brusilni in vrtni stroji.

S Kruppovo novo kovino se bo dalo jeklo rezati z brzino 70 m na sekundo, t. j. skoraj dvakrat hitreje nego z naj-finejšimi stroji, ki so zdaj v rabi. Nova kovina reže lito železo s hitrostjo 180 m na sekundo, torej štirikrat hitreje nego najboljši dosedanji stroj.

Krupp je imenoval novo kovino »Widia«, kar pride od besed »Wie Dia-mant« (kakor diamant). Z njo se da rezati steklo in porcelan tako kot les z jeklenim nožem. Nobena vrsta jekla se ne da tako izostriti in nobena ne osta-ne toliko časa ostra.

Toda ta nova kovina je za sedaj še sila draga. Krupp jo prodaja angl. funt za 500 dolarjev, to se pravi, da je dva-krat dražja od zlata, čeprav so snovi, ki se iz njih izdeluje, sorazmerno po-ceni. Tvorijo jo namreč volfram, neka

ogljena snov in kobalt. Izdelovalni proces je zelo drag, vendar to ni poglavitni vzrok, da je cena tako visoka. Vzrok je predvsem v tem, da ima Krupp monopol za izdelovanje te kovine. Krupp je dal pravico izdelovanja proti silno visokim pristojbinam General Electric Company in dvema drugima ameriški-ma tovarnama. Prvo podjetje je že za-čelo z izdelovanjem in pošilja fabrikat na trg pod imenom Carboley. Ostali dve družbi še ne izdelujeta za prodajo.

Nemški uspeh na tem polju vzbuja ameriškim znanstvenikom skrbi. Trdo-ta volframovega karbida je znana že dobrih 30 let. V mnogih metalurgičnih laboratorijih so delali poizkuse in ustvarili razne mnogo obetajoče spoji-ne, toda večina teh produktov se je pozneje izkazala nerabno.

Kruppove tovarne izdelajo vsak me-sec eno tona v vrednosti milijon dol-arjev. Njihove produkcijske možnosti pa naglo rastejo. Majhen košček te ko-vine, borih 30 g, zadostuje za rezilo povprečnega orodja. Poizkusi, ki so jih izpeljale nekatere ameriške tvornice, so potrdili uporabnost te kovine za veli-ko industrijo. Tu se bo »widia« najprej

spešjala, zakaj če trvažujemo, da se lahko s to kovino poveša produkcija istega stroja za 400%, ni njena cena tako pretirano visoka.

Nova kovina je šele na začetku svoje poti. Z njo se bo brez dvoma izdelova-

nje avtomobilov in drugih strojev še bolj pocenilo. Industrija zaznamuje nov velik napredek.

Po »The Literary Digest«

Kako živi češko kmetско ljudstvo

(Izvirni članek za »Življenje in svet«)

Stanovanja

Kmetska hiša in domačnost se ravna po tem, kakšne so gospodarske razmere v katerem kraju, zato ni mogoče dati natančnega orisa tega, kako je češka kmetska hiša urejena na znotraj. Na srednjih kmetijah je po navadi takole: Predvsem imajo stanovanjsko sobo, v kateri najpogosteje bivajo in kjer se običajno tudi kuha. Potem je spalnica za starše in posebej spalnica za otroke, povrh pa še velika soba, v kateri obedujejo ob raznih slovesnejših prilikah in kjer prenočujejo morebitni gostje. Samo ob sebi se ume, da je notranja ureditev tem udobnejša, čim večje je gospodarstvo; to velja tudi glede higijene in praktičnosti.

V hribovskih in planinskih krajih je seveda splošno stanje neprimerno slabše. Tu imajo v kmetski hiši veliko sobo, v kateri kuhajo, jedo in spe, zlasti v zimskih mesecih, ko mraz ne dopušča, da bi se ravnali po higijenskih načelih, marveč se skušajo kar najbolj zavarovati pred njim. Poleti spe tudi v veži, kjer je bolj hladno.

V stavbi kmetskih hiš nastopajo znatne izpremembe. Danes se zidajo poslopja na kmetih po načrtih, ki upoštevajo potrebo praktičnosti in udobnosti; tudi gospodarska poslopja starejših tipov se začenjajo prezidavati. Užitkarji imajo v vsakem primeru svojo posebno sobo.

Prehrana

Poglavitna hrana kmetskega ljudstva je: mleko, kruh in krompir, juha in kava. Kruh se peče skoraj povsod iz ržene moke. Med močnatimi jedili so najbolj znani »buhiti«, mnogo pa se pripravljajo take jedi iz moke in krompirja. Zelenjave na kmetih ne uživajo posebno veliko, sadje uživajo samo presno, konzervirajo ga zelo malo, samo iz češpelj prirejajo znano češko »povidlo«. Meso se na srednji kmetiji redkokdaj

kupuje; uživajo po večini le domači pridelek; izjeme so v tistih časih, ko domače gospodarstvo ne nudi nikake mesne hrane. Pomanjkanja in nezadostnega hranjenja na kmetih ni; od vojnih časov ni nikdar in nikjer na Češkem nedostajalo živil.

Snaga

V celoti lako trdimo, da je snaga na kmetih na Češkem neprimerno večja nego v drugih državah. Zavisi pa, kaj pa, od gospodarske in finančne zmožnosti posameznih kmetij. Ondi, kjer razmere ne dopuščajo, da bi si gospodinja najela dekle, ni seveda tako vzorne snage kot jo najdemo v kmetskih hišah, kjer gospodinjini ni treba opravljati vsega, kar zahteva hiša in gospodinjstvo. Vzlic temu se na slednji kmetiji vsaj vsako soboto umije pod in vsi prostori temeljito osnažijo; dva ali trikrat na leto se stanovanjska soba prebeli. V tem pogledu so danes skoro že vse češke vasi v lepem redu. Hiše so tudi na zunaj lepo pobeljene. Posvetovalnice za matere in deco ima skoraj že vsak kraj; te in pa okrožno skrbstvo za deco smotreno posegajo v higijenske razmere na vasi in odpravljajo stare, škodljive razvade. Za pitno vodo imajo studence, ki so pri vsaki hiši. Samo v krajih, kjer primanjkuje vode, so zgrajeni vodovodi na stroške vsega zainteresiranega prebivalstva.

Zdravstvo

Otrok je na kmetih neprimerno več nego v mestih, čeprav je otroška umrljivost v primeri z mestno večja. Vzrok je po vsej verjetnosti to, da so v mestih vendar le boljše higijenske razmere in pa to, da na kmetih kličejo zdravnika po navadi stoprav takrat, ko je že zelo pozno ali pa prepozno. To velja tudi o starejših ljudeh, dasi so se razmere v tem pogledu že precej zboljšale. Ljudje začenjajo zaupati zdravniški

pomoči in jo iskati, če zbolijo; mazači bodo na Češkem kmalu ob ves kredit.

Telovadbo goje v sokolskih društvih in pri gasilcih. Obe organizaciji sta nepolitični. Prva se bavi z zdravstveno in moralno vzgojo, druga z obrambo imetja.

Nikotin in alkohol

Kajenje je med ljudstvom že od nekdaj silno razširjeno; ni popustilo niti v vojnih letih, ko so strastni kadilci rabili celo drevesno listje. Uživanje alkohola je v kulturno-naprednih krajih dokaj neznamno; omejuje se v glavnem na konzum piva. Samo v nekaterih zakot-

vasi in v enakih razmerah zavisí obisk šol od finančne moči kmetije, ki iz nje mlad človek poteka, ter od naprednega duha staršev. Danes skuša že vsak gospodar dati sinu — bodočemu gospodarju strokovno izobrazbo, v kolikor mu dopuščajo njegove razmere. Najnižja izobrazba na kmetih je dvorazredna ljudska šola, vendar le v redkih primerih; najsplošnejši tip kmetijskih šol je petrazrednica. Če pa je vas blizu mesta, obiskujejo dečki in deklice s kmetij še meščansko šolo. Za nadaljnjo izobrazbo skrbe ljudske gospodarske šole, potem pa danes že zelo priljubljene gospodinjske šole, ki so petmesečne ali



Kmečka hiša in narodne noše

nih vaseh še srečujemo žganjepivce. Ta slaba navada pa je zelo razširjena na Slovaškem in v Podkarpatski Rusiji.

Lenih ljudi je na kmetih malo, zato so tatvine sorazmerno redke. To velja tudi o pretepaštvu in o zlobnem poškodovanju tuje lastnine.

Ljudska izobrazba

O ljudski izobrazbi ni mogoče govoriti tako na splošno, zakaj tudi v isti



Notranjost kmečke hiše

celoletne. Tako izobraženi naraščaj zanaša v naše vasi docela druge kulturne in higijenske zahteve. Skuša izboljšati svoja stanovanja in sploh vse okolje, v katerem živi.

Kmetško ljudstvo in umetnost

Na češkem podeželju je že od nekdaj silno priljubljeno petje in godba, ki je ljudstvu zabava in uteha; tudi v naj-

mračnejših dobah češkega naroda je ljudstvo iskalo v godbi svobodnega izraza svojemu čuvstvovanju. Isto velja o knjigah in lahko trdimo, da imajo baš naši češki pismouki zaslugo, da se je ohranil češki jezik vse do preporoda, ko je napočila zanj nova doba. Za likovne umetnosti je kazal kmet manj zmisla, to pa iz preprostega razloga, ker mu spričo nizke cene kmetijskih pridelkov ni nikdar ostajalo toliko denarja, da bi si bil lahko kupoval boljše slike in umetniške podobe. Da pa je bil čut za umetnost dokaj razvit, — zlasti med našim kmetijskim ženstvom — pričujejo prelepi kroji, ki so jih izdelovale žene same in si same brez vzorcev ri-

nosti. Za delo nesposobna deca gre s stariši v užitek; po smrti starišev mora gospodar smatrati te svoje sorodnike za užitkarje.

Duhovni tip češkega kmeta

Kmetje, zlasti pa kmetice so globoko pobožni. Sicer so na vasi nekateri fanatiki, ki polagajo večjo važnost na cerkvene obrede in predpise nego na samo vero in religioznost, toda češki deželan je po veliki večini po notranjem prepričanju religiozen, dasi v mnogih primerih ne čuti potrebe, da bi imel kakoga posredovalca med Bogom in seboj. Povprečni tip kmečkega človeka



Česke narodne noše

sale motive. Gledališki odri so danes povsod lepo razviti. Igra se goji predvsem v sokolskih društvih, obstoje pa tudi posamezne diletantske skupine, odrska društva kmetijskih fantov in agrarnih akademikov.

Dedno pravo

Posesivo je po navadi last obeh zakoncev; žena dobi polovico tudi tedaj, če prinese posestvu, kamor se omoži, neprimerno nizko doto. Stariši dajejo otroke v višje šole, ne da bi jim nalagali za bodočnost kakršnih koli obvez-

je tak-le: pravičen, redkobeseden, vase zaprt človek, ki pozna svoje delo in samo delo. Življensko veselje vidi v svojih otrocih, v dobri letini, v mirnem poteku leta, ki ne prinese nesreč ali izgube pri živinoreji. Zabave išče v igranju s kartami, vendar le za neznatne zneske. Tradicionalni prazniki se na kmetih še vedno posvečujejo tako kot nekoč, zlasti velika noč, Telovo, sveti večer, božič, Novo leto itd.

V nižinah merijo najpogostejše, t. j. srednje kmetije kakih 12—30 ha. V hribih in v revnejših krajih so kmetije

večje po obsegu, toda večina zemlje se deli med gozd in pašnike.

Umetno gospodarstvo omogočajo stroji, ki so na češkem podeželju že zelo razširjeni. Razni večji stroji so danes po večini že na električni pogon.

Ce je le mogoče, skuša kmet ohraniti posestvo nerazdeljeno. Parcelacije kmetij so sila redke. Če ni drugače, pošlje kmet starejše otroke v mestne šole, zato po navadi prevzamejo kmetije najmlajši sinovi, da imajo stariši dovolj časa, preskrbeti vse ostale otroke. Sin ali hči, ki prevzame kmetijo, mora dajati starišem užitek, ki se odmeri po velikosti in donosu posestva;

kjer bratje ali sestre še niso končali študij, mora skrbeti tudi za nje. Užitek se daje bodisi v naravi bodisi v denarju; pogosti so tudi primeri, ko imata užitkarja z gospodarjem skupno mizo in dobivata samo nekaj denarja.

Racionalizacijo kmetijskega gospodarstva silno pospešujejo razne strokovne organizacije. Kmetijski stan je na Češkem izborna organiziran in njegove organizacije mnogo store v njegov prid. Stalni napredek kmetijstva kažejo razne splošno-gospodarske in specialne razstave, ki so na Češkem zelo priljubljene.

Martja Curie

Moje življenje in moje delo

Imela sem srečo, da sem na znanstveni fakulteti v Parizu spoznala Pierro Curiea in l. 1895. sem mu postala žena. Od tedaj se ne imenujem več Marija Sklodovska, temveč gospa Curie.

Rodila sem se l. 1867. v Varšavi, kjer je bil moj oče akademični učitelj na mestnih šolah. Svoje prve studije sem pričela v rodnem mestu, kjer sem tudi še pozneje mnogo let privatno poučevala. Že v mladosti sem čutila v sebi globoko nagnjenje za znanost in oče me je v tem stremljenju na vso moč podpiral. Najbolj sem vedno ljubila znanstvena raziskovalna dela.

V Parizu, kjer sem se vpisala na znanstveno fakulteto, sem završila svojo vzgojo. Tri leta sem neumorno delala in si pridobila diplomu iz matematike in fizike. Že v tem času sem se poleg drugega bavila z znanstvenim raziskovanjem.

Moj mož je vse svoje življenje posvetil znanosti; delala sva skupaj za isti smoter. Tako sem se udomačila na francoskem, toda tudi v novi domovini nisem nikoli pozabila ali zanemarjala Poljske, dežele svoje mladosti.

Delo me je za mnogo let priklenilo v laboratorije fizikalnega in kemičnega instituta v Parizu, kjer je delal tudi Pierre Curie. Sama sem se posvetila proučevanju magnetizma in plod mojih studij je bila knjiga »Magnetične lastnosti kemično prepariranih kovin«. Znanstveni krogi so jo prav simpatično sprejeli. Pogum, ki mi ga je vlil prvi uspeh, me je napotil na raziskovanje iz-

žarjanj takih rudnin, ki vsebujejo uran, — na fenomen, ki so ga šele pred nedavnim do dna razkrili. Skupaj z možem sem v nekaterih rudninah odkrila sledove novih radijevih prvin in najini poskusi so naju slednjič dovedli do odkritja polonija in radija. Slednja snov se pridobiva iz nekih rudnin s pomočjo zelo zapletenih izločevalnih postopkov, ki nam še danes prizadevajo velike težave. Sedaj označujemo vse te prvine pod imenom radioaktivni elementi.

Veliko odkritje

Po dolgotrajnih poskusih mi je uspelo čiste radijeve soli osamiti in določiti atomske vrednote radija. Na razpolago so mi bili precej pomanjkljivi pripomočki in zaradi tega je trajalo nekaj let, preden sem prišla do uporabnih rezultatov. Ko sva z možem proučevala svojstva radija in polonija sva odkrila različne snovi, ki izžarjajo svetlobo. Dalje sva se bavila z električnimi lastnostmi nekaterih žarkov — s fenomenom radioaktivne indukcije itd. Za izsledke, ki sva jih zbrala do l. 1903. so nama in najinemu sodelavcu Henriju Becquerelu podelili Nobelovo nagrado za fiziko.

Odkritje radija je rodilo presenetljive uspehe, in je pred 10. leti temeljito poseglo v mnoge znanosti, kjer je povzročilo velik pokret z dobrimi posledicami. V tistih časih so videli v odkritju radioaktivnosti ogromen napredek znanosti.

Sedaj bi rada mimogrede zabeležila še nekaj življenjskih podatkov: Od

L. 1900. do 1908. sem bila profesorica na dekliški normalki v Sevresu. L. 1903. so me kot doktorico znanosti pripustili na znanstveno fakulteto v Parizu, kjer sem pozneje postala tudi voditeljica vseh del na inštitutu, ki mu je načeljeval moj mož. Po smrti soproga sem zasedla njegovo mesto. Imenovana sem bila najprvo za docentinjo, pozneje (l. 1908.) pa za profesorico. Predavala sem o radioaktivnosti in sorodnih vedah.

Pozneje sem v svojem laboratoriju nadaljevala studije o radioaktivnih organizmih, kar me je veljalo mnogo težkega dela. Mimo tega pa sem morala vzgajati še obe hčeri, Ireno in Evo.

L. 1911. sem prejela Noblovo nagrado za kemijo. Priznali so mi jo za odkritje radija in polonija. Pri tem bi rada



Marija Curie

pripomnila, da je osamitev radija uspela po velikanskih težavah in da gre zanj njo zasluga samo vztrajnosti mojega moža in neutrudljivi pridnosti nekaterih prijateljev.

Zdravljenje z radijem v vojni

Med svetovno vojno sem organizirala zdravilno službo z radijem v vojaških lazaretih. Ob izbruhu vojne smo imeli samo nekaj sanitetnih avtomobilov, ki so bili oskrbljeni z radioaktivnimi preparati. Takrat zdravniki še niso pravilno cenili pomoči, ki jo utegne radiologija nuditi ranjencem. Ker pa sem

sama imela neomajno zaupanje v zdravilno moč radija, sem si mnogo prizadevala, da temeljito izpopolnim takratne skromne naprave. Res mi je uspelo, na nekaterih bojiščih uvesti zdravstveno službo z radijem, ki se je prav dobro obnesla. Z avtomobili, ki so mi jih darovali zasebniki, sem lahko uredila 20 premičnih radioloških central. Tudi sama sem bila mnogokrat na fronti, kjer sem obiskovala lazarete, delila nasvete, postavljala aparate in poučevala strežno osebje. Če je bilo treba, sem tudi sama preiskovala ranjence. Uredila sem tudi posebno šolo za strežno osebje. Ta šola, ki je delovala kot nekakšna podružnica radijskega inštituta v Parizu, je teoretično in praktično izobrazila mnogo bolničarjev, ki so z uspehom pomagali zdravnikom na bojiščih.

Moje udejstvovanje se razteza tudi na razpečavanje antituberkulina med posamezne lekarne, kjer ga razdeljujejo med siromašne ljudi. Mimo tega imam posla z urejevanjem radioloških aparatov pri posameznih inštitutih.

Plod mojega medvojnega dela je radijska medicina, s katero se sedaj bavim in ki bi jo rada tako razvila, da bi vse bolnike zdravili po moji metodi. Po vojni so radijski inštitut v Parizu popolnoma modernizirali in sedaj dela skupaj z laboratorijem za biologijo, ki je zopet v tesnih zvezah s Pasteurjevim zavodom.

Svojstva radija

Radij je prvina, ki se pridobiva iz uranove rude. To rudo potrebujemo za naše eksperimente in jo imamo veliko zbirko nenavadno lepih vrst. V pretežni množini so nam jo podarili prijatelji našega inštituta, nekaj pa je tudi iz drugih virov.

Če se hočejo iz teh rudnin n. pr. iz uranija izločiti čiste radioaktivne snovi, jih je treba na poseben način predelavati, kar je težavno in dolgotrajno opravilo. Še poprej pa je seveda treba dognati, če je v rudnini vobče kaj dragocenih snovi. V ta namen zavijemo kos rudnine v črn papir in jo pustimo nekaj ur ležati v temi na fotografski plošči. Ako plošča po razvitju počrni, je to znamenje, da so v rudnini radioaktivne substance. Še lažje pa dožene mo njih navzočnost s pomočjo elektroskopov in elektrometrov. To so silno občutljivi aparati za merjenje elektrike,

ki že reagirajo, če se jim le približamo s kakim radioaktivnim preparatom.

Radioaktivne prvine se izločajo iz rudnin s pomočjo kemije. To pa ne gre naglo in lahko od rok, zakaj množina teh dragocenih snovi je silno neznatna. V rudninah, ki prihajajo za nas v po-

dobrotniki. Tam se predelavajo ogromne množine sirovin.

Kakor hitro se rudnine po mnogovrstnih predelavanjih zmanjšajo na en ali dva kilograma, jih prineso k meni v laboratorij, kjer šele začnemo s prvim izločanjem tiste majcene množine dra-

Predsednik Doumergue na obisku pri gospo Curie v pariškem radio-institutu



štev. je komaj dve desetinki grama radija na tono. Polonija, aktinija in mezonija je prav tako malo. Sedaj izločamo te žlahtne radioaktivne snovi kar v laboratoriju, čeprav bi v ta namen nujno potrebovali večji, nekak industrijski laboratorij, ki bi bil popolnoma ločen od sedanjega. Dokler nam ga ne zgrade, pa delamo v prostorih neke tovarne, ki so nam jo pripustili v ta namen

gocenih snovi. Naš laboratorij ima sedaj nekaj gramov radija. Pol grama ga nam je podarila francoska vlada in ravno toliko dr. Henri de Rotschild. Končno nam je en gram radija poslalo tudi neko žensko društvo iz Amerike.

Varnostni ukrepi

Radioaktivne snovi shranjujemo v stekleničah in v majhnih steklenih pu-

ščafi. Bolniškim klinikam in znanstvenim zavodom, ga lahko oddajamo samo v prav majhnih količinah, ki jih moramo, ker so zelo drage, prav natančno odmeriti. V laboratoriju preiskavamo tudi radioaktivne kovine in rudninske vode, da doženemo koliko in kakšne radioaktivne snovi vsebujejo. Posebno važno je, da točno doženemo množino radioaktivnih snovi v preparatih, ki se uporabljajo v zdravilstvu, zakaj tukaj gre za snovi, ki lahko učinkujejo smrtonosno.

Pri merjenjih in kemičnih analizah naletimo včasih na velike težave. Fizikov, ki delajo poleg nas v malem paviljonu, se navzlic vsej snažnosti drži na obleki vedno nekaj radioaktivnega prahu. Če pridejo sedaj v takih oblekah k nam, kjer imamo silno občutljive merilne instrumente, nam jih takoj spravijo v nered. Zaradi tega moramo paziti, da noben človek ne hodi iz enega laboratorija v drugega.

Žarki

Vsi radioaktivni elementi izžarjajo tri skupine žarkov, ki smo jih v našem laboratoriju zaznamovali z grškimi črkami alfa, beta in gama. Alfa žarki so atomi helija, nasičeni s pozitivno elektriko in odletavajo z velikansko brzino v prostor. Beta žarki so leteči elektroni — nekaki elementarni delci negativne elektrike. Gama žarki pa nalikujejo röntgenskim žarkom, samo da so še mnogo bolj prodorni kot ti in ne gredo samo skozi organske snovi, marveč tudi skozi vse kovine n. pr. železo in celo skozi svinec.

Neprevidno ravnanje z radijem je že marsikdo poplačal z življenjem. Vedno čitamo o smrtnih primerih zdravnikov in znanstvenikov, ki imajo posla z radijem. V našem laboratoriju smo ukrenili vse potrebno, da obvarujemo svoje ljudi pred nesrečo in doslej, v mnogoletnem požrtvovalnem delu v dobrobit človeštva, še ne moremo obžalovati nobenega človeškega življenja.

Na vsem svetu se proizvajajo samo 30 gramov radija

Na zadnjem radiološkem kongresu v Stockholmu je prof. Forsell, vodja švedskega inštituta za raziskovanje radija predstavil zborovalcem sto pacientov, ki so bili bolni na raku, a so jih pozneje s pomočjo radijevih žarkov popolnoma ozdravili. Danes se nikomur več ne poznajo sledovi strašne bolezni. Ozdraveli so tako temeljito da zdravniki niti v 10 letih niso mogli na njih opaziti znakov, ki bi kazali na to, da bi se bolezen mogla povrniti.

Najbrže se ni še na nobenem kongresu kako predavanje tako globoko dojmilo navzočih ko v tem primeru. Nikjer se ni še tako jasno razglašila globoka tragedija da je ozdravljenje vseh strašnih obolenj na raku odvisno edino od imovitosti kake države — od tega, koliko dragocenega radija si lahko nabavi v obče zdravilne namene.

Vrhu tega je s stockholmskega kongresa tudi vredno zabeležiti primer, ki se je porredkoma ponavljala v zgodovini zdravilstva, da se je namreč obravnavalo visoko dogmno zdravljenje neke bolezni, ki ne poznamo ne njenega bistva ne njenega povzročitelja. Niso nam še znani globlji vzroki raka, ali pot, ki vodi k ozdravljenju je že precej jasno začrtana in je moči to bolezen ozdraviti tudi v primerih, ko niti operacija ne more več pomagati.

Za siromašne države je seve tuhla tolažba, da niti najbogatejše države niso dovolj bogate, da bi mogle z radijem ozdraviti svoje ljudi, ki bolujejo na raku. Poglaviti vzrok je pač ta, da radija ni zadosti in ga posamezne države niti za drag denar ne morejo dobiti. Celo Zedinjene države so že pred vojno oustile pridobivanje radija, ker jim je račun pokazal, da se ne izplača. In tisti gram radija, ki ga je neko ameriško žensko društvo podarilo gospe Curie, je bil med zadnjimi, ki so ga Američani producirali. Morda se bodo Američani v bodočnosti iznova lotili opuščenih najdišč, a to se gotovo ne bo zgodilo tako dolgo, dokler ne bo potreba no radiju tako velika, da se bo zani plačevala vsaka cena. Tudi na Francoskem so pridobivanje radija domala onustili, tako da ima danes Belgija nanj nekakšen svetovni monopol. V belgijskem Kongu (v Afriki) se pridobiva letno 25 gramov radija, to je 80 odstotkov svetovne produkcije, ki doseže 30 gramov na leto. Ostalih 5 gramov se pridela v Južni Afriki in Avstraliji ter nekaj na Angleškem in na Češkem.

Po vojni, ko se je produkcija dvignila vzlic temu, da so nekatere države prenehale s pridobivanjem, je cena radija padla skoro za polovico in se plačuje danes gram po 2 in pol do 3 milione Din. Cena se zdí

povsem utemeljena, ako pomislimo, da je treba za izločenje enega grama radija predelati 10.000 kg uranove rude (glinca) najboljše vrste, kar je zelo težavno in zapleteno opravilo, ki traja 8 do 9 mesecev.

Kar se tiče zdravljenja z radijem je danes Švedska na prvem mestu med vsemi državami na svetu. Umela si je pridobiti tojko radija, kolikor ga nima nobena druga država in nedavno tega je zopet kupila 6 gramov po zelo ugodni ceni. V Stockholmu si je uredila raziskovalni in zdravilni inštitut, ki je največji na svetu. Vanj pošiljajo zdravnike iz cele države. Nekak podoben osrednji inštitut za zdravljenje raka namestava sedaj zgraditi tudi Nemci v Heidelbergu. Inštitutu bi dali na razpolago ves radij, kar ga je v državi, s čimer bi bilo mogoče vpeljati obžarjanje na daljavo, ki

je ugodnejše, a so zaradi potrebne tudi večje množine radija.

Zadnje čase vse kaže na to, da se bo v svetovni trgovini z radijem v nekaj letih marsikaj izpremenilo. V Južni Afriki, severno Johannesburga so baže odkrili velikanška stojišča uranove rude, ki lo bodo začeli v kratkem izrabljati. Prav tako poročajo tudi Rusi o neizmerno bogatih naključnih glinca v Uralu. Manjkajo jim samo zadostna denarna sredstva in izkustva, da bi jih mogli začeti na veliko izkoriščati. Ako te vesti niso pretirane, tedaj se v bližnji bodočnosti obeta ostrá konkurenca med belgijskimi in novoodkritimi angleškimi in ruskimi rudniki, ki bo cene radiju gotovo potisnila močno navzdol, da bo zdravljenja z radijem lahko deležno tudi siromašnejše ljudstvo.

Dr. Vl. Travner

Čarovništvo in čarovniški procesi

(Nadaljevanje)

IV. poglavje

»Klasična« doba čarovniških procesov (ok. 1484—1750)

1. Papež Inocenc VIII. in njegova doba

Vsi ti številni čarovniški procesi, ki smo jih pravkar omenili, so bili le nekak uvod h »klasični« dobi čarovniških procesov, ki se začne z letom 1484. Vera v čarovništvo se je medtem v Evropi popolnoma utrdila. Vendar so živeli — posebno v Nemčiji — še nekateri razsodni in pošteni možje, duhovniki in lajiki, ki še niso podlegli tej splošni blodnji in ki so se še vedno upali javno apelirati na zdrav razum in na srce. Zato sta se obrnila že imenovana dominikanca Henrik Iustitor in Jakob Sprenger z obširnimi poročili o teh »nevernikih« na najvišjo avtoriteto, namreč na samega papeža, da po da on svoje avtentično mnenje. Uspeh obeh inkvizitorjev je bil popoln, kajti tedanji poglavar katoliške cerkve Inocenc VIII. (1484 do 1492) je ugodil vsem njihovim željam v polnem obsegu. Deloma je to razumljivo, če upoštevamo značaj tega nevrednega naslednika sv. Petra. Giovanni Battista Cibó, — tako se je imenoval papež po prej — je bil rojen l. 1432, v Genovi kot potomec stare in ugledne plemiške rodbine. Njegov oče je bil rimski senator. V svoji mladosti je živel zelo

lahkomišljeno in razuzdano in je imel več nezakonskih otrok. Zato pravi o njem sodobni italijanski pesnik Marullus v latinskem distihu:

Octo Nocens* pueros genuit totidemque
puellas,
Hunc merito poterit dicere Roma patrem.
Osem Nocens imel je sinov in toliko
deklic.

Po pravici zato zval ga očeta je Rim.

Navedbe sarkastičnega pesnika so pretirane. Zgodovinsko dokazano je le, da je imel Inocenc VIII. dva nezakonska otroka: hčer Teodorino in sina Franceschetta, ki sta bila po poročilu Sigismonda de Contija rojena, še preden je postal njihov oče duhovnik. Da bi imel ta papež še več nezakonskih otrok, kakor bi se dalo to sklepati iz nekega sodobnega poročila poslanika Thuasneja, ni povsem gotovo. Za imenovana dva nezakonska otroka pa je skrbel kot papež naravnost kraljevsko, seveda na stroške cerkvenega imetja. Nato se je poročil Cibó z neko drugo damo. Po smrti svoje žene je postal duhovnik. Papež Pavel II. (1464—1471) ga je imenoval za škofa v Savoni in Malfetti, njegov neposredni prednik papež Sikst IV. (1471—1484) pa l. 1473, za kardinala. Papež je postal šele po pogajanjih s kardinali, katerim je moral obljubiti razne ugodnosti. Zaradi

* Innocens = nedolžni; nocens = škodljivec.

razuzdanosti svojih prednikov in zaradi svoje lastne razkožnosti je novi papež zašel kmalu v take denarne stiske, da je moral zastaviti celo svojo mitro. Zato je ustanovil na svojem dvoru več častnih mest in nepotrebnih uradov, ki jih je prodajal častihlepni ljudem za drag denar (do 500 zlatnikov). Osebnost je bil ljubezniv in dobrosrčen človek ter podpiral rad znanosti in umetnosti. Omenimo še, da je na smrtni postelji sam uvidel in obžaloval svoje napake. Brezdvomno je bila velika nesreča za katoliško cerkev in za ves tedanji kulturni svet, da je stal na čelu največje in najvplivnejše organizacije mož, ki je bil po številnih sodobnih poročilih do stopen tujim vplivom in ki se ni zave-



Papež Inocenc VIII.

(Lesorez E. Jurešina)

dal svojega vzvišenejšega poslanstva, da je naslednik tistega, ki je učil, da je Bog ljubezen.

Tako je izšla dne 5. novembra 1484 usodepolna bula »Summis desiderantes affectibus«. Bula se začne z besedami: »Z vso iskrenostjo želimo, da bi katoliška vera posebno v naših časih rastla in cvetela ter da bi bila vsa krivoverstva zavržena in pregnana daleč preko mej cerkve.« Nato nadaljuje papež do besedno: »Z veliko žalostjo smo zvedeli nedavno, da so v nekaterih delih Gorenje Nemčije kakor tudi v pokrajinah, mestih, deželah, krajih in ško-

fijah Mogunc (Mainz), Kolin (Köln), Trevir (Trier), Solnograd in Bremen zelo mnoge osebe obojnega spola, ne meneč se za lastno izveličanje, odpadle od prave vere, se telesno združile z inkubi in sukubi, ki opustošajo, zadušujejo in uničujejo s čarovniškimi sredstvi porode žensk, mladiče živali, sadže zemlje, grozdje trt, sadje dreves, da, ljudi, domače in druge živali, vinograde, sadonosnike, travnike, paše, zrnje, žito in druge pridelke zemlje, ki mučijo može, žene in živali s hudimi notranjimi in zunanjimi bolečinami in ki morejo onemogočiti možem oploditev, ženam spočetje, obema pa izpolnitev zakonskih dolžnosti...« — Čeprav sta bila torej oba dominikanca in profesorja bogoslovja Henrik Institor v Gorenji Nemčiji in Jakob Sprenger v nekaterih delih Porenja s papeškim pooblastilom imenovana za inkvizitorja krivoverske hudobije, so se vendar v teh krajih nekateri duhovniki in lajki, ki hočejo biti pametnejši kakor je potrebno, predrznili trdit tako: ker v listinah o imenovanju omenjenih inkvizitorjev niso izrecno imenovani cerkveni okraji in mesta z osebami in njihovimi zločini, ne smeta imenovana inkvizitorja tam opravljati svoje službe in tudi ne zapirati in kaznovati takih oseb. Zato se po naši apostolski oblasti strogo zaukazuje, da izvršujeta oba inkvizitorja svojo službo proti vsaki osebi vsakega čina in stanu.«

Nato slede navodila, kako naj razlagata inkvizitorja besedo božjo po vseh župnih cerkvah svojega okrožja z naročilom, da storita vse, da se čarovništvo prepreči. Strasbourškemu škofu Albertu Bavarskemu pa naroča papež izrecno, da ščiti oba inkvizitorja z vsemi sredstvi in da kaznuje vsakega, ki bi se upiral inkvizitorjema z najostrejšimi cerkvenimi kaznimi; v primeru potrebe naj pozove škof tudi posvetno oblast na pomoč. Obenem je razširil papež delokrog inkvizitorjev tudi na ozemlje solnograške nadškofije in s tem deloma tudi na našo domovino.

Dve leti pozneje (dne 6. novembra 1486) je priznal tudi cesar Maksimilijan I. (1486 — 1519), ki je bil sicer odličen in prosvitljen vladar, formalno to bula.

Čeprav govori bula samo o čarovnikih in čarovnicah v Porenju in v Gorenji Nemčiji, je umevno, da je imela bula velik pomen za ves ostali katoliški svet. Saj je odobrila preganjanje ne-

varnih čarovnikov in čarovnic sam poglavar cerkve in je bilo priznal sam vladar svetega rimskega cesarstva. Tudi je bila malokatera papeška bula tako razširjena, kakor omenjena. Poleg v običajnih izvodih je izšla namreč še kot nekaj predgovor zelo razširjenega »Kladiva čarovnic« in je bila razven tega še uvrščena v 7. knjigo papeških dekretalov. Papeži *Aleksander VI.* (1492 — 1503), *Leo X.* (1513 — 1521) in *Klemens VII.* (1523 — 1534) so razširili to bulo še na nekatere druge dežele.

Kljub temu so se našli še vedno posamezni možje, ki so se upirali preganjanju čarovnic. Tak značajan in prosvitljen mož je bil n. pr. briksenški škof *Jurij Golser*, ki je l. 1485. (torej eno leto po omenjeni buli) v primerni, pa odlični obliki zapovedal inkvizitorju Henriku Institorju, da zapusti njegovo škofijo, ko je skušal v Inomostu uvesti čarovniške procese. Tudi trevirski volilni knez *Ivan Badenski* je izjavil, da v njegovi deželi ni čarovnic, tako da tu ni bilo čarovniških procesov, dokler je živel ta mož.

V svoji buli izraža papež Inocenc VIII. brezdvomno več, kakor samo svoje osebne nazore, ker se pridružuje splošnemu mnenju svojega časa o veliki škodljivosti čarovništva. Nepravilno pa je naziranje, da vsebuje bula kakršnokoli dogmatično odločbo, ker bula o kaki dogmi sploh ne govori. Nauk katoliške cerkve je le, da more hudobni duh kvarno vplivati na ljudi, ne pa, da se pojavlja satan tako, kakor se je v tem času splošno mislilo. (Gl. Pastor str. 312, Hansen, Hinschius i. dr.)

2. »Kladivo čarovnic«

Poč neposrednim vtisom te bule sta spisala inkvizitorja Henrik Institor in Jakob Sprenger po vzorcu knjige »Directorium inquisitorum«, ki jo je spisal španski inkvizitor p. *Eymericus* († l. 1399. v Geroni pri Barceloni) sistematično delo o čarovništvu z naslovom: »Malleus maleficarum in tres partes divisus, in quibus concurrentia ad maleficia, maleficarum effectus, remedia adversus maleficia et modus denique procedendi ac puniendi maleficos abunde continetur«, zvano kratko »Malleus maleficarum (okr. mallef.), t. j. »Kladivo čarovnic«. Ta najvažnejša knjiga čarovniške literature je bila dogotovljena koncem l. 1486. ter je izšla prvič v tisku l. 1487. v Strasbourgu in sicer — kakor pravita

pisatelja — z odobrenjem bogoslovne fakultete v Kolinu (Köln). Zgodovinarju Hansenu (»Zauberwahn, Inquisition u. Hexenprocess im Mittelalter itd. 1900«) se je pa na podlagi zelo obsežnih studij posrečilo z gotovostjo dokazati, da imenovana fakulteta te knjige ni nikdar odobrila. Pisatelja sta namreč v sporazumu z notarjem *Arnoldom Kolichom* kratkomalo potvori la notarski akt z dne 19. maja 1487., s katerim je baje bogoslovna fakulteta »Kladivo čarovnic« odobrila. Da sta bila pisatelja zmožna take goljufije, je umevno, ker sta tudi sicer zagrešila več nečastnih in umazanih dejanj, kakor n. pr. da sta v svojo lastno korist trgovala z odpustki.

Malokatera knjiga te dobe je bila tako razširjena in priljubljena kakor »Kladivo čarovnic«. V letih 1487. do 1520. je izšla v 13 izdajah; v letih 1547. do 1669. pa v 16 tako, da je izšla knjiga v 50 letih 29 krat. Od teh izdaj je izšlo v Nemčiji 16, v Franciji 11 in v Italiji 2. V znanstvene svrhe jo je prevedel l. 1906. R. Schmid tudi v nemški jezik.

Nobena knjiga v svetovni književnosti ni povzročila toliko gorja kakor »Kladivo čarovnic«. V letih 1487. je bila namreč za vse poznejše čarovniške procese — v Nemčiji posebno od leta 1520. dalje — merodajna in imela skoraj isto veljavo kakor zakon. Ta vpliv knjige se pozna tudi v čarovniških procesih naše domovine, kjer se ravna po sodniki točno po predpisih knjige, če tudi dela izrecno ne citirajo. Pomen knjige je razumljiv, ker se pisatelja sklicujeta na najvišje avtoritete, namreč na papeža in na bogoslovno fakulteto in ker obravnava »Kladivo čarovnic« vso snov sistematično in vsestransko.

Na prvih straneh knjige je že omenjena bula papeža Inocenca VIII., ki naj da knjigi nekak oficijelen značaj. Delo samo se začne z značilnim motom pisateljev: »Haeresis est maxima opera maleficarum non credere«, t. j. »Največje krivoverstvo je, če se ne verjame v dela čarovnic«. Kakor nam pove že naslov se deli knjiga v tri dele. Prvi del govori o čarovništvu v splošnem. Drugi del opisuje posamezne vrste in pogubonosne posledice čarovništva. Tretji del pa obravnava v 35 vprašanjih (quaestiones) in odgovorih (responsa) določila kazenskega postopanja za cerkvena in posvetna so-

dišča. Tu dajeta pisatelja natančnejša navodila, kako naj sodniki postopajo s čarovnicami, posebno, da jih čarovnice med zasliševanjem ne začarajo in katera vprašanja naj stavijo. Način zasliševanja, kakor ga predpisuje »Klasdivo čarovnic« je postal stereotipen za vse bodoče čarovniške procese.

Značilno je, da obravnavata pisatelja snov bolj kot pravnika, kakor kot bogoslovca. Po njihovem naziranju je namreč bistvo čarovništva splošna škodljivost. Nočni poleti, sestanki s hudičem, prešestvovanje s satanom in drugimi udeleženci shodov itd., so bolj postranskega pomena, ker so le nekaki indiciji. Določila kazenskega postopanja se ujemajo v bistvu z dosedanjo prakso. Postopanje je seveda povsem uradno. Najvažnejši dokaz je priznanje, ki ga sme (oz. celo mora) sodnik izsiliti s torturo. Drugi dokazi so hudičeva znamenja, ki jih utisne hudobni duh nekaterim čarovnicam v znak, da so postale njegova lastnina. Ta znamenja so večkrat skrita in so neobčutljiva. Tudi da hudič čarovnicam razna sredstva, da so za torturo neobčutljiva in ki jih čarovnice skrivajo v lasih. Zato naj rabelj postrizje čarovnicam vse lase na celem telesu. Pisatelja pravi ta sicer da »talīs abrasura praesertim circa loca secreta plurimum censetur inhonesta,« zaradi česar jo inkvizitorja tudi ne uporabljata (gl. mall. mal. p. 3 qu. 14 in 15); vendar se je ta skrajno odurna procedura kmalu povsod udomačila. Verodostojna je v bistvu vsaka priča, tudi sovražniki, krivoverci, nepoštenjaki itd. Običajna kazen je smrt na grmadi, Zoper sodbo ni pravnega pripomočka. Kazensko postopanje zoper čarovnice je torej sumarično in velja za uboge žrtve te blodnje prekisod v najstrašnejši obliki. Tako so bile čarovnice izročene na milost in nemilost pogosto neizobraženim in surovim sodnikom oz. rabljem.

Popolnoma novo pa je, da skuša »Klasdivo čarovnic« kolikor mogoče omejiti kompetenco cerkvenih sodišč s tem, da zmanjša kolikor mogoče število primerov čarovništva, ki je obenem herezija (gl. mall. malef. p. 3 qu. 1 in product.), tako da so za te pravde v bistvu pristojna samo posvetna sodišča. Byloff (str. 353. in 354.) meni, da je vzrok te omejitve le fanatična volja, odvzeti tudi skesanim »zločincem« možnost manjše kazni tako, da mora biti vsaka čarovnica obsojena na strašno

smrt na grmadi. Po mojem naziranju skušata pisatelja s tem določilom odvaliti odij čarovniških procesov na posvetna sodišča, posebno ker »cerkev ne preliha krvi.«

Značilno za »Klasdivo čarovnic« je tudi izrazito sovraštvo napram osebam ženskega spola. Po besedah sv. pisma, da je ženska bolj bridka kot smrt, skušata pisatelja naslikati žensko kot izvor vsega hudega in kot posebno sredstvo hudiča v pogubo duš. To dokazujeja pisatelja s številnimi citati iz sv. pisma, iz del cerkvenih pisateljev, iz papeških bul in iz kanonskega oz. rimskega prava. Tako sta zbrala pisatelja prilično vse, kar se je do takrat neugodnega pisalo o ženskah. Sicer pa je bil ta čas, v katerem je izšla knjiga, ženskam zelo sovražen kot nekaka reakcija proti pretiranemu oboževanju žensk v viteški dobi, ki se začena že kakih 200 let poprej. Ze okoli l. 1280. je spisal namreč Francoz *Jehan de Meung* »Roman de la Rose«, ki vsebuje vse polno ostrih in negalantnih napadov na ženske. Naravnost »klasične« pa so etimologične razlage »učenihi« pisateljev. Tako razlagata n. pr. besedo »femina« (ženska) iz »fe« in »minus«, quia femina semper *minorem* habet fidem«, (ker ima ženska vedno manj vere). Besedo »diabolus« pa razlagata pisatelja tako, da ubije hudič naenkrat dva (dvo), namreč dušo in telo. Posebno priljubljena je postala knjiga zaradi številnih anekdot, s katerimi skušata pisatelja dokazati upravičenost vere v čarovništvo. Te anekdote spominjajo po svoji erotični vsebini na znani Bocaccijev »Decameron«.

3. Ostalo slovstvo o čarovništvu in sodobni kazenski zakoniki

A) »Klasdivo čarovnic« je »klasična« knjiga čarovništva. Razen tega glavnega dela pa je izšlo v času od l. 1450. do okoli 1700. še mnogo drugih deloma bogoslovnih, deloma juridičnih del (monografij), ki se pečajo s čarovništvom. Prvotno je razlika med bogoslovnimi in juridičnimi pisatelji. Bogoslovci smatrajo namreč čarovništvo za »diabolično parodijo krščanstva«, zaradi česar je zanje uspeh čarovniškega udejstvovanja v splošnem brezpomemben. Kriminalisti pa polgajo precej važnosti na uspeh, predvsem pri odmeri kazni. Tudi igra v kriminalistični literaturi tega časa pogodba s hudičem važno vlogo. Poznejši pravniki, kakor

n. pr. Carpzon in Kristof Frölich von Frölichsbürg, se pridružujejo bogoslov-
nemu naziranju, Za čarovništvo so se

ogrevali v enaki meri katoliški in pro-
testantski pisatelji.

Dr. med. Alfred Froelich

Novo mamilo in njegovi učinki

Mehiški čudežni kaktus — Barvna domišljija — Sanje o po-
slednjih rečeh — Zanimivo poročilo dr. Alfreda Šerka.

Profesor Lewin v Berlinu je odkril čudno mamilo. Daje ga po njem imeno-
vana vrsta kaktusa Anhalonium Lewi-
nii, ki je doma v Mehiki in ki ga je neki
mehiški pisatelj šestnajstega stoletja kr-
stil na azteško ime peyotl. »To ma-
milo daje moč, pali prepirljivost, prega-
nja strah in občutek lakote in žeje.« Še
danes nočejo mehiški domačini izdati
krajev, kjer raste ta rastlina, katere
posušene, v ploščice narezane glavice
prodajajo pod imenom »meskalnih gum-
bov«. Meskalni gumbi igrajo pri mehi-
ških Indijancih veliko ulogo; uživajo jih
pri svojih verskih svečanostih med ple-
som in petjem.

Bistvena lastnost učinkovanja peyot-
la je v pozabi obdajajočega sveta in v
ustvarjenju novega notranjega doživet-
ja, v katerem doživljaš iluzijo in preva-
ro čutov tako močno, da jo imaš za re-
snično. To sanjsko življenje traja več
ur in ga ne kali občutek tesnobe, ki se
kaj pogosto pojavi pri uživanju kokaina
in hašiša. Razpoloženje je vznešeno in
opojenec je ves prevzet po občutku
prečudne duševne in telesne aktivnosti.

Prevare čutov popisujejo poznavalci
tako, kakor da vidiš vse stvari v mam-
ljivih barvah, v bajnem lesku in prav-
ljični raznolikosti. Po peyotlu opojen
človek je naslikal svoje stanje takole:

Videl se je, kakor bi bil v brezkrainem
migotanju nežno prepletajočih se
barvnih arabesk in pojavov, zdaj uduše-
nih od temnih senc, zdaj v kipečem so-
ju; oblikujoče se pojave so bile ljubke
in mnogoterne, včasih geometrični liki,
včasih menaje se s krogli, kockami,
trikotniki z žoltimi pikami, iz katerih so
se vili srebrni in zlati trakovi, pestro-
barvni tapetni vzorci, preproge, temni
čipkasti filigrani na višnjevem ozadiju,
tudi kvadratni vzorci, ki so bili kakor
spredeni z valovitimi zlatimi nitkami,
sive, zelene in rumene zvezde in druge,
ki so sijale nalik svetlobnim refleksom
žlahtnih kamnov, šareno svetlikajoči se

kristali, tudi krajine in polja, pestra ko
barvni žlahtni kamni, in zraven barva-
sti pritlikavci, bajna bitja. — Neki dru-
gi pa je dejal:

»Hvala bogu, pri popolni pameti sem!
Videl sem tako lepe stvari: to morajo
videti zlatarji in umetniki, ti bi dobili
krasne vzorce.«

Zdravnikov poskus

Neki zdravnik opisuje tako-le po-
skus, ki ga je napravil na samem sebi z
meskalinom (tako se imenuje čista snov,
ki jo dobivajo iz čudežnega kaktusa):

Videl sem se v prečudno svojevrstno
dimenzioniranem prostoru, gledal sem
ob sebi nizdol, videl sem tudi zofo, na
kateri sem ležal, toda drugega ničesar
— vse ostalo je bila popolna praznina.
Bil sem na samotnem otoku in sem pla-
val v etru. Vse na mojem telesu je bilo
brez teže. Onkraj praznega prostora —
soba je bila kakor da je zunaj njega —
so mi oči gledale najfantastičnejše slike.
Zelo sem se vznemiril, potil sem se in
spet prezebal in neprestano sem se mo-
ral čuditi. Brezkraini hodniki s krasni-
mi zaostrenimi loki, prečudno pestre
arabeske, groteskni okraski. Vse to se
je menjavalo, valovalo, vstajalo in raz-
padalo, vstalo spet v novih oblikah,
zdaj splahnelo v ravnino, zdaj se izgub-
ljalo v prostoru, zdaj spet v nedoum-
ljivi, brezkončni perspektivi. Otok z
zofo se je utrnil, nič več se nisem za-
vedel telesnega bitja, ampak me je ob-
hajal naraščajoč, v neizmernost se stop-
njujoč občutek, kakor da se razblijnam.
Obšla me je velika napetost, nekaj veli-
kega se mi je imelo razodeti. Videti bi
imel bistvo vseh stvari, vse zagonetke
sveta so se mi imele razkriti.

Ta zdravnik je nejasno zaslučil dva
velika svetovna sistema, ki sta bila v
večni medsebojni borbi, sprva v divji
brzini, potem pa polagoma prehajajoč
v umerjenejši ritem. Objemal ga je če-
dalje jasnejši občutek ovoboditve. V tej

nadi, da bo doumel vse, je zdravnika zmotilo njegovo lastno škripanje z zobmi, krč v mišicah njegove čeljusti. Presodil je, da stoji sredi porajanja svetov tik pred rešitvijo najvišjih in poslednjih svetovnih zagonetk, in je moral iznenada zadvomiti o možnosti poslednjega doumetja. Tedaj ga je premagala utrujenost in so ga obšle fizične bolečine.

Poročilo dr. Alfreda Šerka

Dr. Alfred Šerko, profesor medicinske fakultete na ljubljanski univerzi, opisuje nad vse zanimivo svoja doživljanja, potem ko si je vbrizgnil pod kožo dve desetinki grama meskalina. Barvne privide slika tako kakor drugi opazovalci, mimo tega pa navaja še svojevrstne prevare čutov, ki jih je opažal na lastnem telesu. Ko je v omami pokojno ležal v udobnem naslanjaču, se ga je mahoma polastilo občutje, kakor da se mu je eno stopalo osamosvojilo in odtrgalo od noge, čutil ga je, kakor da leži odrezano poleg amputirane noge, pri tem pa je odrezano stopalo, ki je vzlic temu spadalo k lastnemu jazu, imelo neko čudno dvojno občutje. Potem ga je spet obšel občutek, kakor da se mu je obraz obrnil v zatilnik, trebuh mu je prešel v mehko, tekočo gmoto, obraz je dobil orjaške dimenzije, ustnici sta mu nabrekli v neizmerna svitka, roki sta mu nekam čudno odreveneli ali pa sta se mu raztegnili v dolgi opičiji okončini. Potlej je nastala čudna zmeta, kakor da se mu je glava ločila od telesa in da plava prosto v zraku pol metra za tilnikom; občutil jo je, kakor da v resnici plava, a da je vendar zvezana s telesom.

Ko je dr. Šerko govoril, se je zdelo, da tudi glas prihaja od zadaj. Njegov drugi občutek je bil, da mu je telo prerezano na dvoje, spodnja polovica da leži na trebuhu, zgornja na hrbtu — in ta varljivi občutek mu je ostal vso noč.

Še bolj čudne so bile pretvarjalne zmote, udje so se mu pretvarjali na neverjetnejše načine: noge so se zobljkovale v sklede, v spirale in zavojke, spodnja čeljust se mu je kljukasto zvila v podobo paragrafa. Pol ure je imel, če je stal ali hodil, živ občutek, kakor da mu trup plava v zraku in da je izgubil stik z nogami, pri hoji se mu je zdelo, da so mu roke lesene in da ne spadajo k trupu, očem so se lastne roke videle tuje. Po vsakem poskusu s trupom meskalinom je dr. Šerko trpel na ne-

spečnosti, od katere ga je šele v jutranjih urah odrešil kratek spanec; potlej pa se je počutil nenavadno svežega in je bil, čudno, neverjetno neobčutljiv za učinke alkohola.

Zelo pogosto tožijo od meskalina omamljeni ljudje o mrazenju: »Počasí jame prdirati v telo neznanski mraz, pravcať kovinski mraz.« Zbude se tudi druga čudna občutja: »Občutek obleke mi postaja nad vse neprijeten, tišče me stvari, ki jih imam v telovnikovem žepu, slehernó pogreško čutim, ki jo je napravil krojač.« Ali: »Prvič v življenju čutim, da imam na hrbtu naramnice.« Gibanje postaja težko in naposled sploh nemožno: »Kmalu potem, ko sem začel mešati juho, mi je le-ta postajala pod žlico gostejša in togejša, in iznenada nisem mogel premakniti žlice ne naprej ne nazaj.« Drugi zdravnik je mislil, da ima kitajsko nogo ali konjsko kopito, ki mu sega le do srede čevlja. Včasí se izpremení čut za vonj in okus: »Moj vonj je tako občutljiv; prava sreča, da sicer ni tako fin, ker bi ničesar ne jedel: vselej bi namreč vedel, ali se je kuharica umila z milom in s kakšnim.« Ali: »Vse je brez duha in barve kakor voda, samo lastna slina je izrazito okusna in dobra. Če bi bila slina vino, bi si je naročil steklenico.« Mnogotere so zaznave sluha: najprej čezmerna občutljivost, ropot avtomobila se čuje ko divna orkestrska godba, tihi, neizvestni šumi ko daljni zvoki, potem spet začuješ divli semanj hrušč.« In drugi: »Menil sem, da slišim orkestralno glasbo, ki iz nje najbolj udarjajo pavke in gosli. V nasprotju s prijetnim in zamolklim značajem prejšnjega petja se je zdaj v prečudni harmoniji mnogih inštrumentov dvignila iznad vsega opajajoča in vrisajoča fanfara.«

Pri vsem tem je sicer zavest v splošnem ohranjena, toda jasno se kaže izvestna utesnitev; omamljen od meskalina ne zavzameš nikakega opredeljenega stališča do doživetij in se zadovoljiš s tem, da samo ugotavljaš. Nemo-goče je ubežati čutnim zaznavam, omama se ti vidi kot nekaj silnega, proti čemer se spočetka še boriš, toda naposled opustiš slehern odpor. Svobodno razpolaganje z lastnim jazom upade, odneha, do odločitve vobče ne prideš, osebnost stopi v ozadje. Toda to, kar doživiš, ti je jasno, da celo jasnejše od onega, kar doživljaš v normalnem stanju.

Zares je pravo čarobno mamilo, ki nam ga daje nepomembni kaktus, a dobro je, da ga ni lahko dobiti. Tudi še ni ustanovljeno, ali vede stalno uživanje meskalina do zastrupljenja z vsemi sla-

bimi posledicami na duhu in telesu. Verjetno; zakaj le izjemoma potečejo toli globoko posegajoče preuglasitve možganskega delovanja brez vsake škode.

(Anglo American N. S., Copyright)

Ulrik Kollbrunner

Na obisku pri Igorotih

Sklenil sem napraviti izlet in sem ob enajstih zvečer sedel v vlak, ki me je ob šestih zjutraj pripeljal v Damortis na vznožju gorovja. Avtomobil, ki smo ga bili naročili, je že čakal na nas. Že oddaleč so se vile pred našimi očmi krivuljaste poti, ki gredo v serpentinah navzgor in čez katere drže pogostoma leseni viseči mostovi. Medpotoma smo srečavali domače prebivalstvo, črede na paši, zdaj pa zdaj nam je oko obviselo tudi na vrtovih s povrtnino in na riževih poljih. V globelih pod nami se je divje podila hudo urna voda, noseča s seboj debele skale. Romantika pokrajine me je v marsikaterem predelu spominjala Švice.

Tod okoli prebivajo napol divji Igoroti, ki so tako utrjeni, da kljub nizki temperaturi niso oblečeni. Pokrivajo se samo z ozkim pasom, ki si ga zapno ob boke. Le »boljši« med njimi oblačijo nekakšen jopič iz tankega blaga, kakor iz svile.

Igoroti, ki smo jih srečavali medpotoma, so gnali prašiče v dolino. Tu in tam je nesel krepak mož prase na hrbtu. Dvokolesna vozila so vlekli zebru, nekakšni bivoli teh krajev. Srečavali smo tudi matere, ki so nosile deco v vrečah na hrbtu.

Čim višje smo se vzpenjali, tem bujnejša je postajala vegetacija. Naposled je izginilo listnato drevje. Zamenjali so ga iglavci.

Baguio

Prevozili smo 35 km daljave in smo izstopili v hotelu, kjer nam je prav dobro teknil zajtrk. Servirali so nam ga po angleškem vzorcu, samo da so priložili še banane in jagode. Najel sem sobo, s katere se je odpiral diven razgled na vrtove in drevorede, sredi katerih se je srebrilo jezerce. Onstran parka stoji večja skupina lepih hiš, ki so pozidane na dveh gričkih. Tam je tudi observatorij in dominikanski samostan.

Američani so napravili iz Baguia letovišče, ki leži kakih 1500 m nad morjem. Oficirji so nastanjeni v posebnem hotelu, ki razpolaga z vsemi udobnostmi. Vojaki stanujejo v barakah, ki so zelo snažne in prijetne. Tudi učitelji in učiteljice imajo tu svojo počitniško kolonijo, ki jim za mal denar nudi obilo razvedrila. Baguio vidno narašča; na vseh koncih in krajih se stavijo nove palače, čeprav skoro samo iz lesa, ki je tukaj najdostopnejši material.

Ogledal sem si sadovnjake, ki so zelo vabljivi in mični. Čuditi sem se moral toliko spretnosti, ki jo seveda pospešuje tropsko podnebje. Hrbti planin so do višine 3000 m poraščeni z vsakovrstno zelenjavo. Vrtove obdelujejo večinoma Kitajci, prodajo na debelo pa posredujejo belokožci, Američani in Evropci.

Baguio živi izključno od tujcev. Domačin hodijo zgodaj spat, da zjutraj lahko rano vstanejo. Dolžnost pa poznajo samo eno, in ta je vseskozi posvečena gostom.

Temperaturna razlika med pristaniščem Manilo in Baguiom je zelo občutna. V februarju sicer nisem potreboval mreže zoper komarje, pač pa sem se moral pokriti z dvojno odejo in še me je zeblo, da nisem mogel zaspati vso dolgo noč. No, tolažil sem se z mislijo, da je bila ta zima izredno ostra ne le na mojem potovanju, ampak tudi v Evropi, kjer pišejo, da ni bilo takega mraza že najmanj 25 let.

Po skromni poti smo napravili izlet k dominikanskemu samostanu, kjer nas je sprejel častiti pater, ki pa ni umel niti besedice angleški, niti španski. Zato mu je prišel na pomoč mlad mož. Ta je k sreči govoril angleški in nam razkazal vse, kar smo želeli. Samostan razpolaga s sto prostori, vendar ima v tem času (meseca februarja) komaj pet prebivalcev, in še ti so mehihi. Šele aprila se začne polniti celice, ki so v maju in juliju popolnoma

zasedene. Takrat se izpremeni samostan v uljnjak, zlasti kadar prihitijo sem gor patri iz Manile.

Zelo znamenit je observatorij, ki ga vodi jezuitski pater Jose Algue, zelo zaslužni meteorolog, ki je mnogo doprinesel k proučevanju in spoznavanju tajfuna ter je s svojimi napovedbami že marsikatero ladjo otel pogube.

V neposredni bližini leži majhna naselbina Igorotov, na pol divjega gorskega plemena. Moški hodijo okrog skoraj popolnoma nagi. Zelo spretni so v rezljanju, tkalstvu in barvanju bombaža. Žive v nizkih kočah, kritih s slamo. Naselbina je ograjena. Da lahko stopimo vanjo, moramo odmakniti več tramov, ki zapirajo vhod.

Takoj po našem prihodu začno vreči ljudje vkup. Ko se jih nabere prilična množica, zijajo v nas in čakajo, kaj se

bo zgodilo. Z rokami in obrazom jim damo razumeti, da jim ne bomo storili nič žalega. Nekdo vzame iz žepa novce in ga jim pokaže. Ko pripravimo fotografski aparat, že vedo, kaj to pomeni. Stisnejo se skupaj. Fotograf napravi posnetek, mi pa jim razdelimo nekaj napitnine.

Ko stopimo izven naselbinske ograje, se ozremo po igorotskih vrtovih in ugotovimo, da so moralni bti predniki teh napol divjih ljudi kulturnejši kakor njihovi današnji potomci.

Ogledal sem si tudi bivališče nekega Američana, ki je bil pred leti bolan na tuberkulozi in se je tukaj popolnoma izlečil. Ko je ozdravel, je odšel še višje v hribe. In tam je, zvest običajem igorotskega plemena, obesil na kol pred kočo zaklano prase, da se mu okadi in posuši na zraku.

TEŽAK DEMANT

Domorodec, uslužben v rudnikih Bad Hope (Darkly West), je pobral demant, velik ko kurje jajce in težak 282 karatov. To likšnega se niso našli v naplavljenem ozemlju. Kupil ga je draguljar v Kimberleyju za 4500 šterlingov. Ta trgovec je izjavil, da bi bil dal zanj 25.000 šterlingov, ako bi bil kamen dočista bel.

POLJEDELSKA ALŽERIJA

Celokupna Alžerija znaša 1.863.000 km², torej 186.300.000 ha, vstevši južna ozemlja in alžirsko Saharo. Od te površine se 15 odstotkov izkorišča: polje, ledina, pašniki, gozd, plodne rastline itd. Sorazmerje je precejšnje, ako opazujemo severno Alžerijo, koder deluje evropska kolonizacija; od 20.793.600 ha dosega tu rodovitna površina 71 odst. celote, namreč 14.775 ha; obdelana zemljišča 3.619.000 ha; trznice (neobdelane njive) 2.423.000 ha; naravni travniki 261.000 ha; pašniki 4.199.000 ha; vinogradi 247.554 ha; grmasti nasadi 182.661 ha; državni gozdi 3.851.000 ha. — Goličava ne presega 19 odst. celote; mestna, obrtniška in domenska zemljišča zavzemajo le 2.054.000 ha. — V južnih krajih, koder se razprostira Sahara in ki obsegajo 165.517.000 ha, predstavljajo plodna tla vendarle 24.024.000 hektarov.

LUTKE

Učen egiptoslovec, Albert Gayet, je zasledil pri izkopavanju v Egiptu nekakšno lutkarsko gledališče iz dobe faraonov. Našle so se namreč v grobnici báhantke Kelmis-e slonokoščene čebe z lahimi motivi, ki so se jih še držali. Nobenega dvoma ni, da so služile te vrvice za premikanje dond. Ena predstavlja boginjo Isis in ima razčlenjene roke. Ostale lile predoču-

jejo gotovo druge bogove ali boginje, kajti s temi liki so se uprizarjali zgolj sveti misteriji, ne pa parodije. Grški zgodovinarji pripovedujejo o pevcih in glumcih, ki so na Dionizijev praznik hodili po mestih in kazali lutke. Nad 15 stoletij je torej, odkar so znane donde, kakršne premore v Ljubljani klub Atena in Sokol na Taboru, kakor tudi neka podeželska središča n. pr. Ribnica.

MORSKA FAVNA

Zoološka družba iz Newyorka je nedavno delala okoli Haitija. Najzanimivejši plen je gorostasna meduza. Dr. Beebe jo je nazval »pravcati otroški vrtec«. Ko so jo namreč položili v veliko kad z vodo, je po meduzi zaplavalo stotine drobnih ribic: chlorus combrus chrysurus, dočim spada meduza v vrsto chiropsalmus (quadrumanus). V ostali lovini omenim še velikansko črno gobo, ki je dajala stanovanje številnim in zajemljivim parazitom ali lačnim param. Vmes so nekeke rakovice, ki so vse imele eno sprednjo nogo znatneje razvito mimo drugih.

IZVOR AMERIŠKE ZASTAVE

Sam Washington je razložil pomen trinajstih prog (šest belih in sedem rdečih) in 46 belih zvezd na modrem ozadju: »Zvezdo smo vzeli na nebu, rdečino pa pri naši materi Angliji. Razdelili smo jo z belimi pasovi in s tem pokazali, da smo se ločil od nje: ti beli trakovi bodo pri potomcih vidno znamenje svobode.« Trakov je 13 zato, ker je bilo v početku 13 ujediniteljskih držav. Odkrajja je bilo tudi samo 13 zvezdic, a to sozvezdje se je pomnožilo, kakor se je pač večala mlada republika. Šele 1776. je kongres prvih Zedinjenih držav sklenil prevzeti narodni emblem.



»Su« ameriška podmornica žalostnega spomina se sedaj nahaja na obali Floride, kjer jo uporabljajo za preizkuševanje različnih reševalnih priprav. Na sliki vidimo izumitelja nekakih »umetnih pljuč«, kako se že v drugič spušča k posadki, ki je ostala v podmornici.

Današnja umetniška priloga

»Otok bleški, kinč nebeški« po uspelem originalu Egon Planinška, nam predočuje Bled v pomladnem cvetju.

«ZIVLJENJE IN SVET» stane celoletno 80 Din, polletno 40 Din, četrletno 20 Din, mesečno 8 Din. — Posamezne številke stanejo v podrobni prodaji samo 2 Din. — Naroča se pri upravi, Ljubljana, Knafljeva ul. 5. , Naročnina za inozemstvo: ITALIJA četrletno 8 lir, polletno 16 lir, celoletno 30 lir. FRANCIJA mesečno 4 franke. ČESKOSLOVASKA mesečno 6 kron. AVSTRIJA mesečno 1 šiling. AMERIKA in ostalo inozemstvo 1 in pol dolarja. na leto.

Urejuje Božidar Borko. — Izdaja za konzorcij Adolf Ribnikar. — Za »Narodno tiskarno d. d.« kot tiskarnarja Fran Jeseršek. — Vsi v Ljubljani.

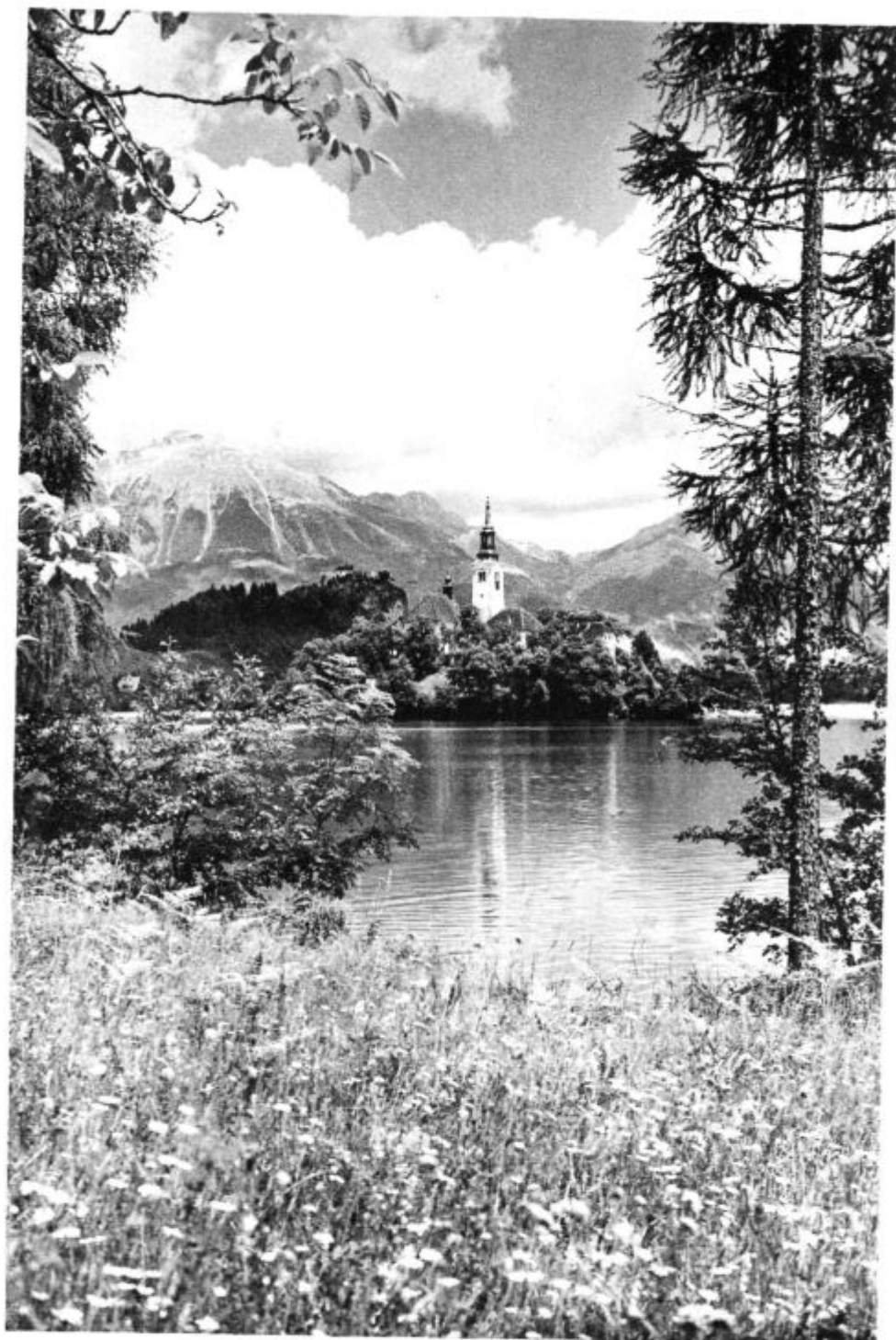


Foto Egon Planinšek

Otok bleški, kinč nebeški